

ZBIRKA ŠALEŠKI RAZGLEDI
Dvajseti zvezek

ZBORNİK 2023

Uredil David Vidmar Čeru

Knjižnica Velenje

Velenje 2023

VSEBINA 20. ZVEZKA

David Vidmar Čeru	5
VODNIK PO ŠALEŠKIH RAZGLEDIH	

OB KAJUHOVEM LETU

Mira Delavec Touhami	13
LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DOMAČEGA KRAJA V POEZIJI KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

Špela Poles	33
KAJUHOV DOM	

David Vidmar Čeru	85
JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

ZGODBE ŠALEČANOV

Silvo Grmovšek	135
INTERVJU Z MATEJEM VRANIČEM, AVTORJEM FILMA DIVJA SLOVENIJA	

Zoran Pevec	149
STROPNIKOVA LIRSKOSLOVARSKA GNEZDA – UNIKUM V SLOVENSKI PESNIŠKI POKRAJINI	

Rajko Zaleznik	161
ZGODBA O ŠOŠTANJSKEM BAZENU	

Peter Rezman	181
ŠTRAJK OB TEKOČEM TRAKU	

Dušan Brešar	201
ZA DOMOVINO – S TITOM NAPREJ!	

O PRETEKLOSTI, SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI ŠALEŠKE DOLINE

Danilo Čebul	223
ISKRICE ŠOŠTANJSKEGA FEUERWEHRA	

Rok Poles	263
OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)	
Jedrt Poles	337
»VSE NAS JE UNA NA SVET SPRAVLA« – ANTONIJA STERNAD (1873–1950), DIPLOMIRANA BABICA IZ ŠOŠTANJA	
Miran Aplinec	381
ČEVLJARSKA OBRT V ŠALEŠKI DOLINI	
Aca Poles	427
»BIL JE MOJSTER, KI JE DELAL VSE, OD GOJZERJEV DO PLESNIH ČEVLJEV«: SPOMINI NA ALOJZA POLANCA, ČEVLJARKEGA MOJSTRA IZ ŠOŠTANJA	
Rok Poles	491
DARINKA ODOVIĆ: KOZERIJA O TOPOLŠICI (1938) IN MOJA AVTOBIOGRAFIJA (1949)	
Jože Hudales	531
GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959	
Alenka Šalej	565
50 LET PRIJATELJSTVA SREDNJEŠOLSKIH PEVSKIH ZBOROV IZ ESSLINGENA IN VELENJA	
Aleksandra Gačič Belej	595
RAZSTRTA ŽELEZNA ZAVESA: DRŽAVNIŠKI, POLITIČNI IN PARTIJSKI OBISKI VODSTVA VZHODNEGA BLOKA V VELENJU	
David Vidmar Čeru	651
JULIUS HORST (JOSEF HOSTASCH) IN VESELOIGRA DIE TANTE AUS TOPOSCHITZ	
DOSLEJ IZŠLO	730

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Šaleška dolina)(082)
94(497.4Šaleška dolina)(082)

ZBORNİK 2023 / uredil David Vidmar
Čeru. - Velenje : Knjižnica, 2023. - (Zbirka
Šaleški razgledi ; zv. 20)

ISBN 978-961-96340-3-5
COBISS.SI-ID 171067139

Za vsebino odgovarjajo avtorji. Povzemanje in reprodukcija
celote ali delov brez dovoljenja založbe in avtorjev je prepovedano.
© Knjižnica Velenje

Rok Poles

Rok Poles je arhitekt, ki živi in dela v Šaleški dolini.

OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)

Prispevek k poznavanju zgodovine toplice / term / kopališča / naravnega in vodnega zdravilišča / letovišča / sanatorija Topolšica do konca prve svetovne vojne

Zaradi obsežnosti raziskovalnega dela, ki smo mu priča v tem članku, je bilo v uredniškem odboru Šaleških razgledov ob posvetu in dogovoru z avtorjem določeno, da bo članek razdeljen na dva vsebinska sklopa ter objavljen v dveh številkah Šaleških razgledov. V prejšnji številki smo dobili vpogled v razloge, zakaj se je avtor lotil tega obsežnega pisanja in smo lahko prebrali o razvoju Topolšice od najstarejših virov dalje ter do konca leta 1899, ko se je v pojenjajočih dneh 19. stoletja ponovno zamenjalo lastništvo te institucije. Pripoved se na tem mestu nadaljuje od leta 1900 ter bo zaključila zgodbo topolškega letovišča (op. ured. odb. Šal. razgl.).

1900

V vodniku po prometnem območju južne železnice piše, da najdemo severozahodno od Šoštanja, 4 km oddaljeno od trga, v ljubkem, pred vetrom zaščitenem kotu doline majhno zdravilno kopališče Topolšica (Heilbad Topolschitz) s toplim vrelcem s 23 °R.¹

Topolšico so opevali kot tihi paradiž. »Kar napravi kopanje v tem izviru še posebej prijetno, je veliko bogastvo ogljikovega dvokisa (Kohlensaure), ki se dviga v močnih mehurčkih in pokrije telo kopajočega se z nepreštevnimi drobnimi mehurčki, čemur gre pripisati še posebej zdravilno delovanje vode. /.../ Domala vsakdo občuti neizrekljivo blažen občutek v vodi in jo zapusti na novo poživljen.« Gostom so bili ves čas na voljo bralna soba, klavir, pokrito kegljišče, gimnastična oprema in igrišča, prakticirali pa so tudi »dneve ekscesov«, ko so s posebnimi dogodki popestrili monotonijo terapij. Letovišče ni bilo namenjeno le zabavi, ampak predvsem telesnemu in duševnemu razvoju in rekreaciji,² z odličnimi rezultati pri zdravljenju revmatizma in kožnih bolezni.³ V Topolšici so leta 1900 okoli osrednjega »kopališkega trga« (Badeplatz) stale: levo stara Topličnikova kopališčna hiša z bazenom, desno pritlična prva hiša/vila za goste (Gozdni dom – Waldesheim, kasneje Berče), uprava (Direktiongebäude) s stopniščem, okrašenim s stebri, ki jo omenja že Janischev Leksikon Štajerske 1884 (kasneje povišana za nadstropje), in gostilna ter jedilnica (kasneje kapela, kino dvorana, sedanja bolnišnična kuhinja). Jedro kopališča je postalo tudi novo središče kraja Topolšica: to jedro obstaja še danes, razen uprave so hiše domala do nerazpoznavnosti prezidane, trg med njimi pa je povozila cesta. Nad cesto proti Šoštanju je že stal paviljon, ločeno pa sta bili na južnem delu posestva vila Sončni dom (Sonnenheim) in stavba za terapije.⁴ Omenjajo

¹ Die Südbahn und ihr Verkehrsgebiet, str. 79.

² Wiener Bilder, 13. 5. 1900, str. 8.

³ Deutsche Wacht, 8. 6. 1890, str. 3.

⁴ Wiener Bilder, 13. 5. 1900, foto str. 9.

se razni koncerti, praznovanje godu dr. Hutterna z lampijonsko razsvetljavo (kjer naj bi šoštanjsko pevsko društvo sicer preveč »tulilo«⁵) in – ker je bil dr. Huttern evangeličan – evangeličanska služba božja na prostorni odprti verandi kopališke restavracije.⁶ Dr. Huttern je na cesarjev rojstni dan v letih 1899, 1900 in 1901 obdaril šoštanjsko župnijo – v dobrodelni namen – vsakič s po 100 kronami, za kar se mu je župnik javno zahvalil v časopisu.⁷

1902

Leta 1902 so kopališče Topolšica že postavljali za vzor, po katerem bi lahko uredili kopališče na Ptuj.⁸ Sem je pripotoval na terapije direktor Južnih železnic baron Chlumecky, častni meščan Celja: s hitrim vlakom z Dunaja do Celja in s salonskim vagonom do Šoštanja.⁹ V kopališču je umrl dvorni svetnik Avgust Tauber Taubenberg.¹⁰ Časopis »Dunajske slike« je pri opisu Topolšice mdr. omenil Riklija, da imajo nemško in rusko kegljišče in da vodstvo kopališča postori vse, da se po bogastvu zdravstvenih pripomočkov lahko postavijo ob bok najbolj znanim fizikalno-dietetskim ustanovam v tujini. Ne zdravijo pa napredujoče tuberkuloze.¹¹ Dr. Gustav pl. Huttern in dr. Conrad Bertsche sta 2. 10. 1902 odkupila vsak pol kmetije Ocepek, ki je bil južni sosed Topličnika,¹² da bi tam uredila »ekonomijo« zdravilišča, torej samooskrbo s pridelavo hrane. Funkcionalna in vsebinska zasnova zdravilišča se je zaokrožala: park in gozdna sprehajališča, lastna lokalno pridelana hrana, čista voda in zrak, bivanje v odprtih paviljonih in na prostem – vse se je sestavilo v idealni model »zdravega bivanja«, ki je bil

⁵ Südsteirische Post 11. 8. 1900, str. 3

⁶ Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, 1. 11. 1901, str. 12.

⁷ Deutsche Wacht, 23. 8. 1900, str. 8; 25. 8. 1901, str. 9; 31. 8. 1902, str. 9.

⁸ Pettauener Zeitung, 31. 8. 1902, str. 3.

⁹ Deutsche Wacht, 1. 6. 1902, str. 5.

¹⁰ Glas naroda, 4. 9. 1902, str. 3.

¹¹ Wiener Bilder, 25. 6. 1902, str. 19.

¹² ZK, Ocepek.

v nasprotju z nezdravim bivanjem v toksičnem kapitalističnem mestu. Vendar brez tega mesta ne bi bilo klientele, ki bi si lahko privoščila Topolšico.

1903

Dr. Conrad Bertsche je 1. 6. 1903 v Dolenjskih novicah z oglasom iskal oskrbnika zdravilišča: *»Kopelj Topolšica na južnem Štajerskem, sprejme takoj oženjenega zanesljivega vavpta, kateri ume nemško in slovensko. Pismene ponudbe sprejme grajščina Poganice pri Rudolfovem.«*¹³

Od 15. 7. 1903 je veljalo novo poimenovanje postaje na južni železnici, na liniji Celje–Velenje: postaja Šoštanj se je preimenovala v Šoštanj – Kopališče Topolšica (Bad Topolschitz).¹⁴ Domačini so ponosno govorili o *»naši krasni in svetovno znani Topolšici«*.¹⁵ V reklamiranje Šaleške doline kot turistične destinacije se je vključilo *»Olepševalno društvo v Šoštanju«*.¹⁶

1904

Na potoku Toplica so postavili elektrarno za razsvetljavo kopaliških prostorov: vodna turbina je gnala dinamo z močjo 10 kW in napetostjo 115 V.¹⁷

Dr. Josip Vošnjak je objavil zapis o Šoštanju *»Moj rojstni kraj«*, v katerem piše: *»Omeniti mi je končno še eno znamenitost te doline in to so toplice v Topolščici pod strmim Lomom, kake pol ure peš hoda od trga. Tam je poprej gospodaril kmet, p[o]. d[omače]. Topolšek, in nad izvirkom tople vode je stala lesena*

¹³ Dolenjske novice, 1. 6. 1903, str. 111.

¹⁴ Illustriertes Wiener Extrablatt, 9. 7. 1903, str. 8.

¹⁵ Domovina, 9. 10. 1903, str. 462.

¹⁶ Domovina, 7., 10., 17., 24. 4. 1903; Slovenski narod, 4. 4. 1903, str. 6; 11. 4. 1903, str. 4.

¹⁷ Seher, Zgodovina 1, str. 373.

bajta z basenom za kopeli. Nad vrati je visel napis: ‚Von badn ist fir krajzer zu zaln‘. Tuji gosti pač niso prihajali v te primitivne toplice. Zdaj pa je tu moderno zdravilišče, kjer se lečijo z mrzlo vodo, sončnimi in električnimi kopelmi, z vegetarijansko hrano i. dr. na živcih oslabei ljudje in nevrasteniki, kakoršnih v sedanji dobi ne manjka. Zdravilišče se razširja vsako leto, ker prihaja čedalje več resnično ali le v domišljiji bolnih, ki se tu, v čistem zraku, mirnem kraju in vsled zmernosti v jedi in pijači popravljajo v toliko, da prežive zopet lahko eno zimo v mestih po stari svoji navadi. /.../«¹⁸

Med letoma 1903 in 1906¹⁹ je bila postavljena vila Irmgard²⁰ (kasneje imenovana Breda). Kopališče je z oglasom iskalo vrlega, izkušenega kočijaža.²¹ Občina Topolšica je ponujala v nakup približno 2 orala občinskega travnika okoli topolške šole: *»Ker je travnik ob cesti ter jako blizu dobro obiskanih in procvitajočih toplic, je radi tega jako primeren za stavbo. Posebno primeren je za gostilničarja ali trgovca, oziroma za obadva, kajti oba sta sedaj še brez konkurence. Dosedaj je namreč le restavrant za goste (tujce), trgovca pa sploh ni. Pa tudi hiša s sobami za tujce bi se prav dobro izplačala, ker vkljub temu, da lastnik prav pridno zida, mu večkrat pomanjkuje sob, in tujci sami kaj radi vprašajo po privatnih sobah.«²²*

1905

Leta 1905 je bila sezona od 1. junija do konca septembra. Množica neposrednih oglasov je prenehala, zamenjali so jo članki o dogajanju v Topolšici in iz zdravilišča. 9. marca 1905 je dr. Conrad Bertsche odkupil še drugo polovico lastništva za

¹⁸ Vošnjak: Moj rojstni kraj, str. 45.

¹⁹ Vile še ni na reklamnem plakatu iz 1903, je pa že na naslovnici reklamne knjižice iz 1906.

²⁰ Morda poimenovanje po hčerki lastnika, Irmgard Bertsche, roj. 1. 9. 1902.

²¹ Deutsche Wacht, 31. 7. 1904, str. 9.

²² Domovina, 8. 4. 1904, str. 159; 8. 4. 1904, str. 164; 15. 4. 1904, str. 170.

zemljiškoknjižni entiteti Topličnik in Očepek od dr. Hutterna²³ ter tako postal edini lastnik zdravilišča. Naslednje leto najdemo dr. Hutterna v zdravilišču Kapfenberg pri Semmeringu,²⁴ leta 1917 kot vodilnega zdravnika tamkajšnjega sanatorija Vécsey.²⁵ Prijatelj dr. pl. Hutterna, »stari Schmall«, mu je v nekrologu zapisal: dr. pl. Huttern je bil prvi naravni zdravnik (Naturarzt) v deželi, ki je svojo nalogo jemal resno, ne le zaradi prihodkov. A je v samozanikanju šel predaleč: kolikokrat sva debatirala, ker sem trdil, da bo na tak način postal berač, kar se je še prehitro uresničilo. Vendarle pa sva oba doživela veliko veselje in mogla polna upanja zreti v prihodnost: dr. Huttern si je zadal nalogo, da iz zanemarjenega (verödet) kopališča Topolšica naredi pravi paradiž za naravno zdravljenje. Žal pa je šlo tako kot vedno: zamorec je opravil svojo dolžnost, lahko gre. Z njegovim odhodom so se začeli njegovi dvomi o človečnosti in to je bila morda njegova najhujša žalost v življenju – od takrat naprej so šle stvari z vso hitrostjo navzdol. Zaradi nesebičnosti je na Dunaju izgubil mesto in moral preživeti kot občinski zdravnik majhne podeželske skupnosti. Ta življenjska stiska in brezizhodnost je njegovi čuteči ženi strla srce: kmalu je umrla; v svojih željah in delu se je dr. Huttern leta čutil ohromljen, nato je ohromel tudi telesno.²⁶ Dolga leta je bil občinski zdravnik v spodnjeavstrijskem kraju Groß Schöna, kjer so ga zaradi nesebičnega dela razglasili za častnega občana;²⁷ zadnjih 6 let je paraliziran živel na Dunaju, umrl je 18. 12. 1936 v 75. (79?) letu.²⁸

²³ Vpis v zemljiško knjigo.

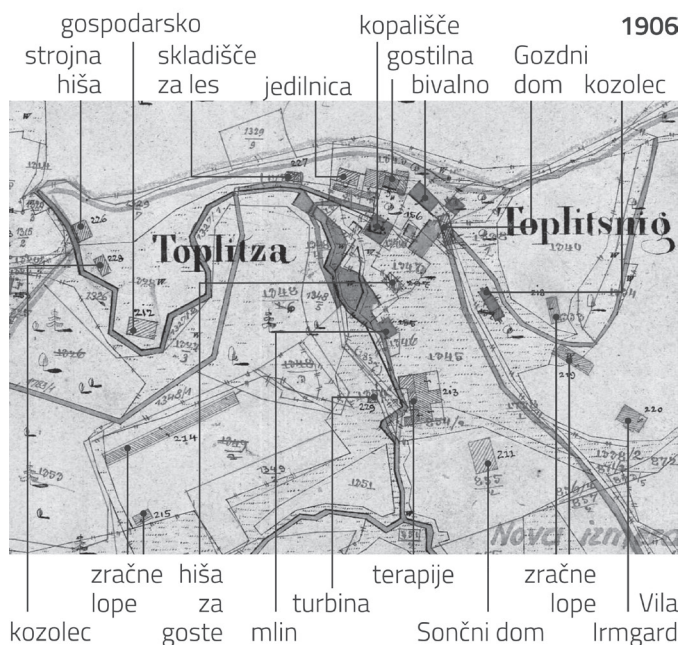
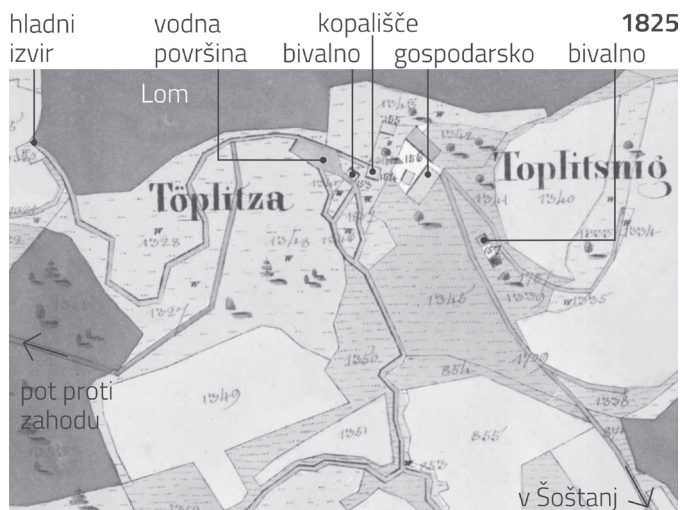
²⁴ Die Presse, 3. 9. 1896.

²⁵ Pester Lloyd, 31. 10. 1917, str. 6.

²⁶ Schmall, Ein Vergessener, str. 19, 20.

²⁷ Alpenländische Rundschau, 12. 3. 1927, str. 20.

²⁸ Wiener medizinische Wochenschrift, 30. 1. 1937, str. 140.

Topličnikova kmetija leta 1825 in zdravišče leta 1906 (kataster).

V času, ko so bile toplice v lasti dr. Conrada Bertscheta, sta bila na naslovu Topolšica št. 20 v zapisniku duš vpisana pisarna in poletno stanovanje, o lastniku pa so napisali, da »*Prebiva navadno na svojem gradu Pogance pri Rudolfovem*« oz. pri Novem mestu na Kranjskem. Domače ime stavbe je bilo tedaj »Toplica«.²⁹ Zapisnik duš za dvorec Pogance pa med stanovalci navaja: Dr. Bertsche Conrad Emm(anuel), rojen: Angenstein, Basel, Švica, 1872; žena Schreckenberger Anna Helena Alma, rojena: Celle, Hanover, 1878; sinova Hanns, rojen: Pogance, 12. 6. 1900, in Günther, 29. 4. 1904. Priložen je listič z oklicem nameravane poroke med posestnikom, doktorjem prava (Dr. jur.) Conradom Emanuelom Bertschetom, ki živi na Pogancih pri Novem mestu v Avstriji, sinom tovarnarja Conrada Emanuela Bertscheta, in Emilie, rojene Kissing, ter Anno Heleno Almo Schreckenberger iz mesta Celle, datiran 5. 1. 1900.³⁰

Izvedeli smo torej, da je bil dr. Bertsche pravnik³¹ (promoviral je 2. 8. 1895 na pravni fakulteti univerze v Heidelbergu³²), bil je švicarskega rodu, iz družine tovarnarjev, živeče od srede 19. stoletja na srednjeveškem gradu Angenstein, ki je danes švicarski kulturni spomenik nacionalnega pomena.³³ Dr. Bertsche je bil lastnik dvorca in gospostva oz. veleposestva Poganci (Poganitz)³⁴ pri Novem mestu, kjer je zgradil tovarno špirita³⁵ in velikanski hlev: alkohol naj bi pridobivali iz krompirja, z odpadki pa pitali govedo.³⁶ Leta 1916 je posestvo prodal za 340.000 K pl. Langerjem, ki so bili lastniki tudi pred

²⁹ Libri status animarum župnije sv. Mihaela pri Šoštanju, kopija v Muzeju Velenje.

³⁰ Status libri animarum župnije Novo mesto – Šmihel, str. 216, kopija v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto.

³¹ Po nekaterih omembah naj bi bil Bertsche zdravnik, tako Laibacher Zeitung, 5. 2. 1912, str. 261.

³² Koenigsberger, Rede, str. 66. priloga II.

³³ Družina Bertsche je pisana kot Bertschi.

³⁴ »Pogance«, 10. 4. 2022. Adresar, str. 69.

³⁵ Jahresbericht 1907/08, str. 35.

³⁶ Amerikanski Slovenec, 11. 1. 1901, str. 3. Dolenjski list, 18. 12. 1980, str. 10.

Bertschetom.³⁷ Ime Conrad je bilo značilno ime v rodbini Bertsche: tako se je imenoval že kupec gradu Angenstein leta 1863, pa tudi njegova oče in sin.³⁸

Leta 1905 je dr. Josip Vošnjak objavil *Spomine*, v katerih ndr. piše: »Najimnitnejše so pa postale v novejšem času toplice v Topolščicah, dobre pol ure od Šoštanja v ozki dolinici pod Lomom. Tu izvira močen studenec mrzle vode, tako močen, da je v svojem času niže stoječi mlin gonil. V bližini pa izvira iz zemlje toplec s temperaturo 30–32 °C. Nad toplim vrelecem je primitivna hišica z bazenom za kopeli, ki je zdaj nekoliko popravljena. Tu smo se hodili izprehajati in kopati. Lastnik je bil kmet Topolšek, ki si je dal napisati na vrata pri vhodu v kopeli: »Von baden ist 3 kraizer zu zahn.« [Za kopel je plačati 3 krajcarje.] Od tega kmeta je kupil celotno posestvo leta 1898. neki podvzeten zdravnik z Dunaja in napravil tu moderno kopališče s solničnimi, zračnimi in električnimi kopelmi in vegetarijansko hrano. Tudi navaden obiskovalec se ne more več za 3 krajcarje kopati. Prejšnja idila s preprosto kmetsko postrežbo za ljudi krepkih čutnic se je morala umakniti modernemu zdravilišču za moderne nevrastenike. Tod letajo od velikomestnega življenja prenasočene moške in ženske osebe bose po peščenih potih, se dajo peči solničnim žarkom in spe v odprtih kolibah, da si popravijo svoje razdrapane čutnice vsaj za čas do prihodnje sezone. /.../ Topolščice torej niso več priljubljeni kraj za vesele izletnike, ampak pribežališče in lečišče za resnične in domišljave bolnike.«³⁹ Vošnjak ironizira, hkrati pa nam ta pogled skozi oči zdravnika kaže, da se je ponudba topolške ustanove prilagodila potrebam petične in premožne meščanske klientele. Med njimi

³⁷ Grazer Tagblatt, 31. 8. 1916, str. 9; Okrajno sodišče Novo mesto, Stara zemljiška knjiga, sodni okraj Novo mesto, k. o. Gotna vas, ZK vložek 430, list B: »Temeljem kupne pogodbe z dne 30. ozir. 26. septembra 1916 se vknjiži lastninska pravica na imeni: a) Langer Jožef vitez iz Podgore v Wien I. Weichburggasse št. 26 - 1/2, b) Langer Jožefa plem. iz Podgore v Wien I. Weichburggasse št. 26 - 1/2.«

³⁸ Brodbeck, Basler Wald, str. 187.

³⁹ Vošnjak, Spomini, str. 10, 11.

je bil to leto npr. »direktor nemških kolonij« dr. Stübel.⁴⁰

1906

Leta 1906 je nastala povedna fotografija zdraviliškega parka. Imel je osrednji krožni motiv, prosto, na videz naključno speljane stezice, ki so se stekale na »kopališki trg« med bazenom in upravo, ter svobodno zasaditev. Vzor je bil park v Gradcu, čigar vpliv je viden tudi pri parternem parku Velenjskega gradu. Posebnost topolškega parka so bili osebni sedeži, zaprti s treh strani in od zgoraj – skorajda kabinice za posedanje – bržčas pleteni iz šibja, razpostavljeni ob poteh. Ter drogovi za elektro omrežje. Pred stavbo za terapije je rasla eksota – agava.

Slikar Mihael Ruppe je za brošuro o tukajšnjih termah izdelal krajinske upodobitve kopališča Topolšica in okolice, ki da se držijo stran od secesijske nemirnosti in je tudi zaradi lepe tipografske izvedbe zvežčič veselje prelistati (Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani).⁴¹ Kopališče naj bi bilo močno obiskano;⁴² avgusta je prišlo na izlet šoštanjsko Nemško šolsko društvo.⁴³

1907

Lastnik kopališča, dr. Conrad Bertsche, menda ni varčeval ne s trudom ne s stroški, da bi bivanje napravil kar najprijetnejše. Kopališče je še vedno vodil dr. pl. Huttern.⁴⁴ Cesarjev jubilej so gostje praznovali v veliki kopališki dvorani. Oglaševali so železo vsebujočo vodo.⁴⁵

⁴⁰ Allgemeine Zeitung, 18. 8. 1905, str. 5. Oskar Wilhelm Stübel (1846-1921), 1900–1905 direktor oddelka za kolonije zunanjega ministrstva Nemškega cesarstva. »Oscar Wilhelm.« 23. 7. 2022.

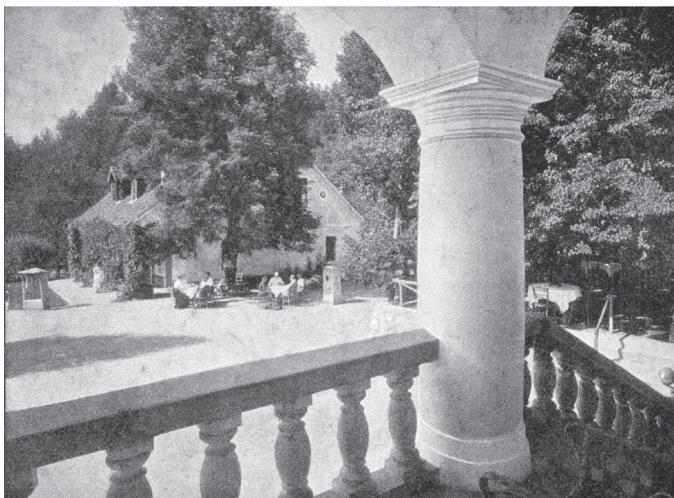
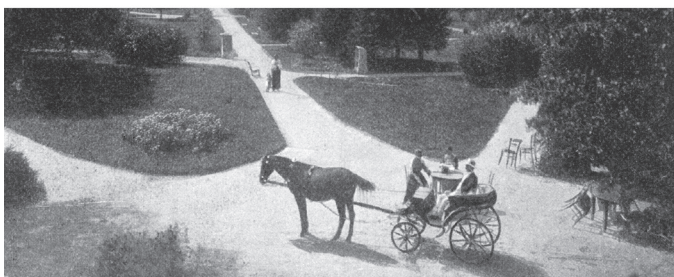
⁴¹ Grazer Tagblatt, 28. 6. 1906, str. 10; Laibacher Zeitung, 19. 6. 1906, str. 4.

⁴² Grazer Tagblatt, 5. 9. 1906, str. 8; Marburger Zeitung, 6. 9. 1906, str. 3. Za dr. Bertscheta gl. tudi: Grazer Tagblatt 11. 3. 1910, str. 14.

⁴³ Deutsche Wacht, 13. 8. 1896, str. 4.

⁴⁴ Marburger Zeitung, 13. 7. 1907, str. 4.

⁴⁵ Bader Almanach 1907, str. 393.

Zdraviliški park leta 1906.

1908

Thomas Christian Arbeiter (1852–1912), »literarni vodja« časopisa *Ilustrirani avstrijski alpski častnik*, je v seriji *Spodnještajerski soneti* objavil sonet Topolšica.

Thomas Christian Arbeiter

Spodnještajerski soneti

Topolšica

Kot speče dete v maminem naročju,
ki ga obliva mili dih nebà;
v tihôti gozda, skrita v bujnem ločju,
v Topolšici toplica brbotà.

Tu se pozabi na nemir svetà,
na tratah čarne rože vdilj cvetó,
tu rãdostno življenja trepetà,
tu ozdravíta duša in telo.

Skoz jasen zrak strmí oko v planine,
ki se visoko pnejo naokrog,
in na dehteča polja zelenine;

v daljavo se upre pogleda lok,
v njen večno sveže nasmehljan obraz:
srce se širi, vriska na ves glas.⁴⁶

Iz leta 1908 je tudi zapis hrvaškega literata Milana Begovića, kako je dopustoval in se zdravil v Topolšici: doma je postal razdražljiv, ni mogel več spati, preganjalo ga je sto skrbi, ki mu včasih niso prišle do živega, zbujal se je zbit, utrujen, z motno glavo, vse ga je motilo in dolgočasilo, otroci so mu presedali – zdravnik ga je poslal na Dunaj, k specialistu za srce, ta pa – v Topolšico:

⁴⁶ Poles, Sonet, str. 7.

»/.../ [zdravnik] skomigne z rameni, najbrž si misli: »Človek je ponorel, pa kaj!« Potem pa mi pravi: »Gospod moj, še vedno ste bolni. Pojdite zdaj domov, naučijte se malo ščebetanja vaših lastovic, potem pa pojdite v kakšno kopališče, kjer boste pod budnim očesom zdravnika počeli samo to, kar bo koristilo vašemu zdravju. Pojdite na primer v Topolšico, na južnem Štajerskem. Poznam tamkajšnjega zdravnika, priporočil vas bom. Dober človek.« /.../

Pišem v Topolšic⁴⁷, a mi ne morejo dati sobe do polovice julija. Polno je gostov. No, v redu, pa naj pustijo sobo za polovico julija, jaz pa ne bom ostal tukaj /... [Preko Salzburga gre v München] / – Ko že več nisem mogel dalje, sem se namenil v Topolšic. Železnica, ki pelje do Zelltwega, nudi potniku najraznovrstnejše udobje, od Zelltwega do Schönsteina (postaja za Topolšic) pa: naj te bog obvarje. Od šeste ure zjutraj do tretje popoldne premaga vlak okoli 150 kilometrov! In ta vlak vozi skozi kraje, kjer je kopališče ob kopališču, z njim se vozi bolna raja, ki išče v teh krajih miru in krepčila! Mislim sem, da je tako samo v Dalmaciji! Sicer ima Topolšic dosti boljšo povezavo preko Celja.

Kopališče leži v delu Schall–doline, na enem najlepših delov južne Štajerske, preko 400 m nad morjem visoko. Obkrožajo ga Karavanke in okrajek Sulzbaških alp. S severa ga branita kršni Lom in visoka Uršulina gora, na zahodu se dvigata Boskovec in Križ. Vse naokoli gost črn gorski gozd, ki se širi preko grap, strmin, hribov in dolin. Skozi to lepo pokrajino teče potok Toplika in še povečuje njeno romantičnost. Brez vetra, brez megle, brez hitrih sprememb v temperaturi, izpostavljen samo sončnim žarkom: kopališče Topolšica je kot ustvarjeno za počitnikovanje, ustvarjeno za tisto množico, ki išče hladu

⁴⁷ Enako kot v Begovičevih zbranih delih je tudi v prevodu ohranjena prvotna pisava zemljepisnih imen: Topolšic (Topolschitz): Topolšica, Schönstein: Šoštanj, Schall–dolina (Schallthal): Šaleška dolina, Sulzbaške alpe (Sulzbachalpe): Solčavske oz. Savinjske alpe.

in počitka v mirni in čarobni naravi. Zato ni čudno, da je to mlado kopališče v kratkem času od svojega nastanka dobilo ime in prijatelje. Ni treba omenjati, da je vse urejeno po zahtevah modernega udobja; da uživaš vsakršno razvado v elegantnih sobah, v prekrasnem parku, v čednih kopališčih, da najdeš zabavo v čitalnici, pri biljardu in klavirju, pri tenisu in drugih igrar. Najpomembnejše, kar nudi Topolšic, pa je sistematično zdravljenje, ki ga vodi s takorekoč zanosno večščino kopališki zdravnik, neutrudni prijatelj ustanovitelja in gospodarja topolškega kopališča. Zračne, sončne in termalne kopeli so glavna sredstva zdravljenja, ob pomoči elektrike, gimnastike in dižete.

Seveda so vse te vstajenske muke dočakale tudi mene. Zdravnik me je pregledal in ugotovil nervoznost in počasnejše dihanje z levim delom pljuč, kar ustvarja tisti pritisk na srce. Zdi se mi, da se je tako izrazil. In zdaj se sprehajam ves dan, bosonog kot apostol, kopam se na zraku (to je, hodim gol in se valjam po livadi), nato se pečem na soncu, ožarjajo me z električno lučjo in tako dalje. Vendar, gospod moj, zato sem postal drug človek. Spim, kot sem nekoč ... Vedro mi je v duši ... Ne bojim se udarcev ... jezim se, kolikor me je volja, jem petkrat na dan, ko pa zvečer ležem, sem spet lačen. Ko mi je dolgčas, gledam in opazujem svoje kopališčne sodruge.

Vsakršni smo tukaj ... Na primer mlada Dunajčanka, ki ima tudi rada [pivo] Bierbaum in jo kličemo »süsse Dame« [sladka dama]. Ta ima za vsakega sladek nasmeh, tako obvezujoče sladek, za vsakega prikladno besedo, izgovorjeno s šablonsko toplino. Vendar ima »süsse Dame«, ko je v svoji družbi, povsem drug ton ton govora in drug način smeha: »Wen sie lacht, wenn sie lacht ...« [Ko se smeje, ko se smeje ...]. In tako dalje.

Moja partnerica pri tenisu je medicinka petega letnika, s profilom cesarice Jelisave, svojeglava in trdoglava, odgovarja pa vedno z nekakšnim piščančkastim naglasom ... Posebej, ko

otročad, ki pri tenisu pobira žogice, vrešči v njej nepoznani slovenščini: »Kugle, hitro! Kugle, hitro!« Krasen tip je nek srbski konzul, s tropskim klobukom in ranjenim nosom, na katerem nosi obliž. »Pojutrišnjem je odprtje!« vzklika naokoli. Odprtje njegovega nosu, namreč. Sicer po vsem kopališču slišiš samo njega, od jutra do mraka, kriči kot sraka, se jezi in razveseljuje občinstvo. Tako vpraša svojega soseda pri mizi: »Ste vi katolik ali – vegetarijanec?« On resno odgovori: Jaz sem Avstrijec! – V našo družbo spada tudi »Hof- und Gerichts-Advokat« [dvorni in sodni odvetnik] dr. X, o katerem se ne sme nič reči, kajti piše feljtone, pa bi se lahko maščeval, ter Švabica, ki je – ko sem se ji predstavil – rekla: »Me veseli! Vi ste mastna kaplja na pusti juhi mojega bivanja.« Kmalu se vračam domov. Živci so se umirili. Rekel bi, da so močnejši kot prej. Tudi morajo biti: čakajo me nove skrbi in nove – batine!⁴⁸

V Topolšici se Begović ni samo pozdravil, ampak je bila Topolšica – po srečnem naključju – bistvena preokretnica v njegovem življenju, odskočna deska za izpolnitev njegovih sanj, da bi lahko delal v gledališču: tu je spoznal direktorja gledališča Deutsches Schauspielhaus (iz Hamburga), profesorja literature, dunajčana dr. Afreda barona Bergerja (1853–1912), ki ga je sprejel v svoje gledališče in se zanj zavzel na prosvetnem ministrstvu: Begović je na gimnaziji zaprosil za dopust v znanstvene namene: še naprej je dobival v plačo, v hamburškem gledališču pa je delal leta 1909 kot prostovoljec in se učil od Bergerja, ki mu je bil prijatelj in mecen. Nato se je Begović v gledališču zaposlil in se je v Hamburg preselila tudi njegova družina. – Časopisi so poročali: »Kopališče Topolšica (Južna Štajerska). Od tam nam poročajo: sezona je dosegla vrhunec. Poleg zveste gruče zdraviliških gostov, ki že vrsto let stalno obiskuje ta ljubki, mirni zdraviliški kraj, opažajo že nekaj časa tudi gospo Stello grofico Berger-Hohenfels ter njenega soproga gospoda Alfreda barona Bergerja.«⁴⁹ – Stella je bila znamenita

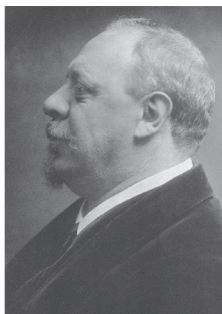
⁴⁸ Poles, Postal sem, str. 6–7.

⁴⁹ Die Zeit, 22. 8. 1908.

igralka, »ljubljenka Dunajčanov«⁵⁰. V Topolšici naj bi si zdravila revmo, mož pa živce. Berger je imel ključno vlogo, ko so v zdravilišču Topolšica 18. 8. praznovali rojstni dan njihovega veličanstva cesarja: ob osmih zvečer se je publika zbrala v veliki gledališki dvorani, prolog barona Bergerja je ustvaril posebno vzdušje, sledila je himna, tri »žive slike« (prva je bila: Avstrija krona monarhov kip z lovorjevim vencem) ter dve komediji, sprejeti z navdušenjem, nato je šla večina gostov v salon.⁵¹

Milan Begović

dr. Alfred
baron Berger

Stella grofica
Berger-Hohenfels

Topolšica je bila eno od zdravilišč, priporočenih za zdravljenje degeneracije hrbteničnega živčevja (tabes dorsalis).⁵²

1909

Vsebino oglasov so leta 1909 spremenili: dodali, da se lahko – poleg bivanja v koloniji zračnih lop – biva tudi v vilah, ponujali so ‚elektricitiranje‘ v vseh oblikah, elegantno nastanitev, zelo primerno za druženje, prvovrstno (tudi diabetično in dunajsko) kuhinjo, teniška igrišča ... Penzion s petimi obroki,

⁵⁰ Deutsches Volksblatt, 23. 8. 1908, str. 28.

⁵¹ Grazer Tagblatt, 30. 8. 1908, str. 14. Laibacher Zeitung, 31. 8. 1908, str. 1847. Praznovanje naslednje leto: Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 24. August 1909, str. 8.

⁵² Beihefte zur Medizinischen Klinik 4, 1908, karta str. 126, tabela 127.

terapija in električna osvetljava od 70 K tedensko naprej od 15. maja do 15. septembra, v pred- in posezoni polovične cene terapij in nastanitve. Prospekti so bili dostopni na upravi, osebne informacije pa so zagotavljali na Dunaju, VIII, Haspringergasse (ob Kochgasse), vrata 14, sredi dneva 12–1, zvečer 6–8.⁵³ Šef zdravnik dr. pl. Huttern je zimo preživel v Vili Iris v Lovranu. V Ilustriranem vodniku po avstrijskih zdraviliških krajih, letoviških in zimskih postajah je Topolšica ponujala termalne, zračne, sončne in parne kopeli, tuširanje in kopeli z električno lučjo, masaže, zdravilno gimnastiko in dietne kure. Sezona je trajala od 15. maja do 15. septembra, zunaj sezone so bile cene občutno nižje.⁵⁴

1910

Za Topolšico so pisali, da je skrita v Savinjskih Alpah, na koncu šoštanske ceste, na koncu sveta; kjer je zrak »pikantno čist« in povsem brezprašen; kjer daleč naokoli ni nobene tovarne in hrupa velemest. Vsakega pacienta se obravnava posebej. Poleg term so se – samoumevno – nudili vsi moderni zdravstveni pripomočki:⁵⁵ elektro-, hidro- in mehanoterapevtske naprave (edinstvene v svoji vrsti),⁵⁶ električna osvetljava, telegraf, telefon ter udobno in sodobno opremljeni bivalni prostori,⁵⁷ k možnostim za šport in rekreacijo so dodali še kriket in biljard.⁵⁸ Gostje so prihajali na Štajersko tudi kot v deželo poezije in turisti so prihajali vse raje, saj so prav tu kot nikjer drugje še našli »staroavstrijsko gostoljubje«.⁵⁹

⁵³ Die Muskete 15. 4. 1909, str. 8. Kur- und Fremden-Liste des Kurortes Gries, 4. 3. 1909, str. 11.

⁵⁴ Illustrierter Wegweiser 1909, str. 171, 172.

⁵⁵ Pester Lloyd 3. 8. 1909, str. 6.

⁵⁶ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 13. 6. 1909, str. 14.

⁵⁷ Neue Freie Presse, 26. 5. 1910, str. 9.

⁵⁸ Grazer Tagblatt, 22. 5. 1910, str. 12.

⁵⁹ Grazer Tagblatt, 5. 5. 1910, str. 10.

Posebno slavnostno so praznovali cesarjev 80. rojstni dan: eden od prisotnih oficirjev je začel z zdravico, nato je šla publika v okusno okrašeno dvorano, kjer je stalo poprsje cesarja, okrašeno s smrečjem. Praznovanje je začela Marie Noé pl. Nordberg⁶⁰ s slavnostno pesmijo; vsi so navdušeno pritegnili, ko se je oglasila himna, sledil je nastop znane dunajske pianistke Paule Dürnberger in drugi prispevki, petje, ples in vedno novi vzkliki priljubljenemu monarhu.⁶¹ V izvodu prospekta, ki sta ga tiskala Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani v madžarščini, je dr. Huttern prečrtan – nadomestil ga je dr. Godfried Huber, Dunaj IX, Porzelangasse 38; vstavljen je list z veduto kraja, tiskan leta 1910 na Dunaju.⁶²

1911

V letih 1910 in 1911 je kot ‚šef-zdravnik‘ v Topolšici navajal dr. Otto Kattinger,⁶³ ki je sicer deloval na Dunaju, IV, Wiedner Gürtel 42, poleti pa je bil v kopališču Topolšica.⁶⁴ Letovišče se je odprlo 15. maja, prospekti so bili na voljo pri upravi in na dunajski informacijski točki na IV. Karolinengasse 16.⁶⁵ Ponudbo terapij so obogatili mdr. s fangom iz Tržiča (Monfalcone) in kopelmi z izmeničnim električnim tokom v štirih kadičkah,⁶⁶ ponujali so terapije za pridobivanje in izgubljanje teže.⁶⁷ Maja so prišli na obisk otroci iz nemškega vrtca in šole v Velenju.⁶⁸ Julija so iz zdraviliške uprave

⁶⁰ Lastnica dvorca Gorica v Velenju, hči dunajskega policijskega načelnika. Poles, Villa Bianca, str. 167.

⁶¹ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 25. 8. 1910, str. 49.

⁶² Zasebni arhiv dr. Janeza Polesa. Prim. »Šoštanj.si.«

⁶³ O njegovem življenju in fotografija: Growka, Zapomenuty, str. 2

⁶⁴ Mittheilungen, str. XXIII.

⁶⁵ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 11. 6. 1911, str. 10.

⁶⁶ Neues Wiener Abendblatt (Abend-Ausgabe des Neuen Wiener Tagblatt), 4. 6. 1911, str. 5; Österreichische Illustrierte Zeitung, 9. 6. 1911, str. 26; Pester Lloyd, 9. 7. 1911, str. 10.

⁶⁷ Pester Lloyd, 4. 6. 1911, str. 15.

⁶⁸ Grazer Tagblatt 31. 5. 1911, str. 9.

časopisom sporočili, da sta – kot vsako leto – za daljši čas prišla na terapije feldmaršalleutnant Otto Frank z družino in ministrski direktor Bene z gospo ženo.⁶⁹ V kopališču so nasledniki Martina Medveda odprli »prvo najmodernejše urejeno kemično pralnico Leopold Lankmayer«, ki »prevzame vsa v ti stroki spadajoča dela in jih najsolidneje izvrši«, »nabiralnici« pa je imela tudi za Celje z Žalec z okolico.⁷⁰

Kopališče Topolšica je bilo naštetu med »železnimi (jeklenimi) izviri in blatnimi kopelmi«.⁷¹

1912

Evangelikiški cerkveni časopis za Avstrijo je leta 1912 poročal, da je uspelo podaljšati pocenitve v kopališču Topolšica, in sicer zastoj ordinacijo in zdravniško obravnavo, brezplačno stanovanje od 15. maja do 20. junija in po 20. avgustu, preostali čas pa 40 % popusta, za enostavne in sestavljene terapije 40 % popusta, termalne kopeli zastoj ...⁷² Kot posebno terapijo so uvedli vdihavanje »rudija« (radija?, Radium-Inhalation),⁷³ kar naj bi pomagalo pri revmi in protinu⁷⁴ pa tudi pri aterosklerozi⁷⁵ in so ponujali tudi drugje (Radium-Emanatorium Dunaj,⁷⁶ kopališče Ischl⁷⁷), ponekod so nudili še radijeve/radioaktivne kopeli (Institut za mehansko terapijo⁷⁸), terapije s pitjem radija (Baden pri Dunaju),⁷⁹ radijeve tinkture, radijeve blatne obloge

⁶⁹ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe) 15. 7. 1911, str. 10.

⁷⁰ Narodni list, 27. 6. 1911, str. 6.

⁷¹ Possek, Therapeutische Technik, str. 165.

⁷² Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, 15. 4. 1912, str. 11.

⁷³ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 7. 5. 1912, str. 7.

⁷⁴ Prager Tagblatt, 20. 4. 1911, str. 8.

⁷⁵ Klinisches Rezept, str. 10.

⁷⁶ Wiener Medizinische Wochenschrift 1/1912, str. 84.

⁷⁷ Ischler Bade-Liste, 24. 7. 1913, str. 3, 5.

⁷⁸ Medizinische Klinik. Wochenschrift für praktische Ärzte. Österreichis, 5. 2. 1911, str. 20.

⁷⁹ Cur- und Fremden-Liste des Curortes Baden bei Wien, 23. 7. 1910, str. 6.

in preparate za oblaganje (Radijeva zdravilna ustanova St. Pölten).⁸⁰

Sezona se je začela 13. maja z dr. Kattingerjem,⁸¹ oktobra je bil za glavnega zdravnika »Sanatorija kopališče Topolšica pri Celju« imenovan dr. Victor Hecht (1882–1969), nekdanji asistent profesorja pl. Düringa v Tobelbadu,⁸² operater na kliniki prof. pl. Eiselsberga,⁸³ svojčas c.-kr. višji zdravnik in vodja mehanoterapevtskega oddelka na Rezervni bolnišnici št. 4 na Dunaju.⁸⁴ Hecht je verjel predvsem v zdravilno moč svežega zraka. Zastavil si je cilj, sanatorij Topolšica preurediti v strogo znanstveni zavod za zdravljenje po prof. Lahmannu. Na predlog dr. Hechta je bila v Topolšici ustanovljena fundacija, ki je zagotavljala bolniške postelje za bolne mlade zdravnike ali študente medicine iz Avstrije in Madžarske, da bi se lahko sami prepričali o prednostih fizikalno-dietetičnih metod zdravljenja. O obisku je odločal kolegij profesorjev dotične univerze. O nenavadni ustanovi je poročala množica časopisov.⁸⁵ Obiskovalci kopališča so nastopali na kulturnih večerih, mdr. virtuozi na goslih, pianistka in pevc.⁸⁶

»Dr. Hecht iz kopališča Topolšica« je na 7. kongresu avstrijskih balneologov v Meranu 11.–13. 10. 1912 predaval »*O prehransko-fizikalnih vplivih na patološko povišanje krvnega tlaka*«: povzročala naj bi ga mdr. zloraba poživil, ki zvišujejo krvni tlak, nevrastenija, psihična preobremenjenost, sifilis itd., predvsem pa napačna prehrana. Hecht je z Lahmannovo dieto omejil vnos mesa, začimb, tekočine, kuhinjske soli in alkohola

⁸⁰ St. Pöltner Bote, 12. 11. 1925, str. 6.

⁸¹ Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 13. 5. 1912, str. 15.

⁸² Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 3. 10. 1912, str. 13.

⁸³ Grazer Tagblatt, 15. 6. 1913, str. 25.

⁸⁴ Fuchs, Praktische Hygiene, str. 223.

⁸⁵ Reichspost, 16. 5. 1913, str. 19; Fremden-Blatt, 15. 5. 1913, str. 31; Deutsches Volksblatt, 18. 5. 1913, str. 26; Grazer Tagblatt, 18. 5. 1913, str. 24; Der Morgen. Wiener Montagblatt, 26. 5. 1913, str. 5; Bade- und Reise-Journal, 30. 5. 1913, str. 11.

⁸⁶ Pester Lloyd, 23. 6. 1912, str. 12.

ter dal prednost sveži zelenjavi.⁸⁷ Prenajedanje z mesom, posebej pri umskih delavcih, je označil za »*luksuzno dieto, ki se kaže v povečanju krvnega tlaka*«. ⁸⁸ Dr. Hecht naj bi bil protozidar.⁸⁹

1913 Biser južne Štajerske – Sanatorij kopališče Topolšica dr. Victorja Hehta

Kopališče Topolšica, ki da upravičeno nosi ime »biser Spodnje Štajerske« (Bled je bil »biser Julijskih Alp«⁹⁰), je veljalo za »*priljubljene radioaktivne(!), s CO₂ bogate terme*«. ⁹¹ Radioaktivnost izvirske vode so si v tistih časih predstavljali malo drugače kot danes: v litru topolške vode naj bi bilo 1,1 M. E., to je: »emanacijske vsebine«, kar naj bi zabeležil Mache leta 1912.⁹² Preskus je potekal tako, da so vodo v posodi energično pretresli z zrakom, s čimer naj bi se največji del »emanacije« prenesel iz vode v zrak. Nato so v zrak potisnili izolirano kovinsko palico, povezano z elektrometrom, s katerim naj bi izmerili ionizacijo, ki naj bi jo povzročila emanacija.⁹³ Danes se ne zdi, da bi to imelo kakšno zvezo z meritvami radioaktivnega sevanja, tedaj pa je bila radioaktivnost nekaj novega in zato zanimiva in zaželena, ker je veljala za zdravilno.

S ponosom so naštevati visoke goste v Topolšici: grofe, admirala, visokošolske profesorje, svetnike, igralce, žene generalov, bančne direktorje, veleindustrialce, notarje, primarije, zdravnike, arhitekte [družba kakor v opereti]; iz Trsta, Prage,

⁸⁷ Medicinische Blätter, 4. 1. 1913, str. 38, 39; Therapeutische Monatshefte 1913, str. 535, po: Zeitschr. f. Balneol., Klimatol. u. Kurort-Hyg. 5, 1913, str. 662; Die Therapeutischen leistungen des Jahres, Ein Jahrbuch für praktische Ärzte, 1914, str. 11; Zeitschrift für physikalische und diätetische Therapie, 1913.

⁸⁸ Medizinische Klinik št. 43, 26. 10. 1913, str. 1785.

⁸⁹ Kodek, Unsere Bausteine, str. 143.

⁹⁰ Zavodnik, Po sledih, str. 117.

⁹¹ Grazer Tagblatt, 15. 6. 1913, str. 25. Izraz Kohlensäure označuje mehurčke CO₂ v vodi. Kot »radiativne terme« so Topolšico oglašali tudi kasneje.

⁹² Tuma, Die Radioaktivität, str. 102.

⁹³ Tuma, Die Radioaktivität, str. 91.

Dunaja, Berlina, Sofie, Gradca, Kronstadta, Budimpešte ...⁹⁴

V oglasih so oglaševali posebnosti »sanatorijskega kopališča«:⁹⁵ terapije po Lahmannu (pionir naturopatične medicine), ogromne, 10 hektarjev velike parke za zračne kopeli (najbrž največje v Avstro-Ogrski), terapije za pridobivanje in zmanjševanje teže – »odebelenje in shujšanje«.⁹⁶ V člankih je bilo poudarjeno, da je Topolšica edini kraj v Avstriji, kjer so uveljavljene »lahmannične ideje«, ob tem pa so imeli tudi vse znanstvene pripomočke (laboratorij, rentgen, inhalatorij), uredili so dvorane za ležanje in otroško igrišče.⁹⁷ Topolške lahmannske terapije naj bi bile priljubljene pri Dunajčanih in Tržačanih.⁹⁸

V posezoni, ki je bila zaradi prijetnega vremena odlična, so imeli na rojstni dan cesarja veselico s streljanjem. Zvečer so se v bogato okrašeni jedilnici zbrali številni gostje sanatorija k slavnostnemu obroku, ki ga je začel vodilni zdravnik dr. Hecht z zdravico cesarju. Nato so šli gostje med zvoki godbe dunajskega deškega kluba, ki je bila povabljen kot gost, v impozantnem sprevodu skozi širni zdraviliški park, ki se je zdel v magičnem siju polne lune dvakrat lepši. Z bogato nagrado se je končala tombola, katere dobiček je bil namenjen za dobrodelne namene, vmes pa je igrala godba.⁹⁹

Septembra so imeli proslavo v spomin bitke pri Sedanu (Sedanfeier),¹⁰⁰ ki so se je udeležili številni gostje iz nemškega rajha. Posebno vrednost proslavi je dal soborec iz let 1870/71,

⁹⁴ Der Morgen. Wiener Montagblatt, 21. 7. 1913, str. 7.

⁹⁵ Slovenski narod, 18. 6. 1913, str. 6.

⁹⁶ Slovenski narod, 24. 5. 1913, str. 12.

⁹⁷ Grazer Tagblatt, 15. 6. 1913, str. 25; Der Morgen. Wiener Montagblatt, 16. 6. 1913, str. 6; Neues Wiener Abendblatt, 16. 6. 1913, str. 3; Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 16. 6. 1913, str. 14; Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 20. 5. 1913, str. 1058; Laibacher Zeitung, 11. 6. 1913, str. 1226; 25. 4. 1914, str. 723.

⁹⁸ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 14. 5. 1913, str. 14.

⁹⁹ Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 22. 8. 1913, str. 8; Grazer Tagblatt, 23. 8. 1913, str. 8; Deutsche Wacht, 23. 8. 1913, str. 3.

¹⁰⁰ »Sedantag«, 1. 4. 2022.

tovarnar Bertram iz Chemnitza, ki je imel slavnostni govor ob silno gorečem ognju na travniku. Druženje se je nadaljevalo v jesensko noč na zdraviliški terasi, krasno okrašeni z lampijoni.¹⁰¹

1914

Nov naslov za informacije na Dunaju: XIX. Billrothstrasse 31,¹⁰² pa tudi pri izdajnici prospektov 'Tujskega lista' (Fremden-Blatt), Dunaj, I, Schulerstraße 14 (dostop s Štefanovega trga).¹⁰³ 30–40 % gostov je bilo stalnih, 10 % je bilo zdravnikov, ki so sem prihajali sami na terapije, v 120 terapijskih dneh je bilo 90 dni primernih za sončne kopeli. Bliskovit razcvet sanatorija so pripisali temu, da tu pod strogim zdravniški nadzorom v resnično ogromnih zračnih kopelih potekajo vaje, terapije z zaposlitvijo in športom v »kostumih za sončenje« (kopalkah). Ti dejavniki so podprti z ostalimi fizikalno-dietetičnimi sredstvi, posebej z izredno klimatsko lego in toplim vrelcem z velikimi bazeni.¹⁰⁴ V Topolšici so bili tokrat na terapiji mdr. njegova visokost Leo grof Turjaški (Auersperg), komornik njegovega veličanstva, s soprogo z gradu Turjak, general iz Gradca, sekretar iz Sofije, notar z Dunaja, direktor iz Zagreba ...¹⁰⁵ Za zdravljenje s termoforom je dr. Hecht sam skonstruiral veliko, 12-litrsko tristrano kovinsko posodo, ki jo je uporabljal tudi za zdravljenje »simptoma mrzlih nog.«: napolnili so jo z zelo vročo vodo in še po 24 urah je oddajala toploto.¹⁰⁶ Kopališče Topolšica je bilo opisano v »Knjigi avstrijskih kopališč«, vključno s podrobnimi izsledki kemične analize vode, ki sta jo leta 1912 izvedla E. Ludwig in J. Losert. Novi podatki so bili: da je bil leta 1913 v delu terapijske stavbe urejen sanatorij; da so imeli dva paviljona za izoliranje

¹⁰¹ Grazer Tagblatt, 7. 9. 1913, str. 14.

¹⁰² Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), 23. 4. 1914, str. 7.

¹⁰³ Illustrierter Wegweiser, 1914, str. 101.

¹⁰⁴ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 5. 7. 1914, str. 5; Grazer Tagblatt, 12. 7. 1914, str. 20; Pester Lloyd, 12. 7. 1914, str. 10.

¹⁰⁵ Der Morgen. Wiener Montagblatt, 6. 7. 1914, str. 6.

¹⁰⁶ Wiener klinische Wochenschrift, 1914.

bolnikov, vodovodno napeljava, kanalizacijo z biološko čistilno napravo, sežiganje odpadkov; da sta dr. Hechtu pomagala eden ali dva zdravnika asistenta in da so imeli hišno lekarno; sezona je bila od začetka maja do konca septembra, visoka sezona od 20. 6. do 20. 8. Obisk je bil okoli 240 terapijskih gostov letno. V terapijskih vilah je bilo 54 sob, v 19 dvojnih zračnih utah 38 sob s skupaj 120 posteljami. Poprečno je oskrbni teden s terapijami stal od 100 K dalje. Za zabavo so nudili bralno, igralno, glasbeno in biljardno sobo, sobo za otroške igre, koncerte, tombolo, tenis, kriket, kegljišče, strelišče, lov, ribolov, izlete in planinarjenje v Kamniških Alpah.¹⁰⁷

Razvoj zdravilišča v očeh domačina

V Poročilu bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni (1947–1957) so objavljeni spomini Franca Hrastnika, po domače Rumla (*1890), neposrednega soseda Topličnikov: *»Mladost je preživel na kmetiji Ocepek, ki je mejila s Topličnikovo posestjo. Topličnik je bil njegov boter, v šolo je hodil v stavbo »Stara šola«, kjer je nekdaj kmetoval Orezec. Topličnik je imel gostilno tam, kjer je sedaj objekt »Stara uprava«. Ob nedeljah so hodili semkaj šoštanski veljaki s kočijami. Topli vrelec je bil že zajet v dva manjša bazena z nadzidano stavbo. Postavil jo je Topličnik, ki je od kopalcev pobiral tudi pristojbino in jim istočasno nudil gostinske usluge, vendar stalnih gostov ni bilo. Spominja se, da mu je oče pripovedoval, kako je pomagal pri zemljiških delih, ko so nad toplimi izviri postavljali stavbo. Ko so delavci odkopali zemljo ob izviri, je izmenoma pritekala mrzla in topla voda. Nedaleč od toplih izvirov je namreč zelo močan mrzel studenec, iz katerega se oskrbuje po vodovodni mreži s pomočjo motornih črpalk celotno zdravilišče. Tam, kjer je sedaj park, je bilo nekdaj močvirje, zlasti ob potoku. Potok Toplice ali Toplica ali Toplišnica izvira naravnost iz skale tam, kjer se prične dvigati strmina Loma. Ljudska govorica trdi, da je Lom votel, kajti skozenj doteka voda z druge strani hriba, kar so bojda dokazali z*

¹⁰⁷ Diem, Österreichisches Bäderbuch, str. 230, 231.

barvili; ponikujejočo vodo v dolini Lajše je svojčas skušal zaježiti šoštanjski tovarnar Vošnjak, ker je imel presihajoči lajški potok včasih premalo vode za njegovo vodno turbino. Potok Toplica je od nekdaj povzročal naplavine in močvirja v vsem svojem toku do Šoštanja. Poleg Oreščevega mlina¹⁰⁸ se je nahajal nekoliko višje tudi Topličnikov mlin. Pošte takrat še ni bilo v Topolšici, vendar je bilo področje sedanjega zdravilišča nekak center tega okoliša z ljudsko šolo, dvema mlinoma, gostilno in toplicami. Mnogo pozneje je odprl gostilno kmet »pri Števeljnu« nekoliko nižje, kjer prekrži potok šoštanjsko cesto in kjer je bil tudi zgrajen krajevni gasilni dom ter nova ljudska šola. Na sredi poti do Šoštanja, kjer potok zopet zavije na južno stran proti Paki, še takrat ni bilo nobene hiše, sedanje naselje pa je nastalo v zadnjem desetletju.

Dunajski zdravniki so kupili najprej Topličnikovino, sezidali vile za goste in nasadili park. Zdravilišče je prosperiralo in se širilo, celo njegov oče je na Ocepku dal predelati za tujske sobe poslopje poleg kmečke hiše (ki stoji še danes), služeče prej za shrambo (kašta). Toda avstrijski lastniki zdravilišča so vedno pogosteje nagovarjali kmeta Ocepka, naj jim proda celotno posestvo z zgradbami vred, ker bi ga uporabili za svojo ekonomijo. Njegov oče dolgo ni pristal na kupčijo, dokler si ni kupil nove kmetije v bližnjih Lajšah na sedanji Rumelovini. Za tolmača pri pogajanju in pri pogodbi z dr. Hutternom in solastniki je bil kmet Križnik z Loma, ki je znal nemško. Od kdaj se okolišu pravi Topolšica, Hrastnik Franc ne ve. Slišal je tudi praviti, ko je bil še otrok, da so nekdaj tod rasli topoli. Spominja se tudi, ko se je med prvo svetovno vojno vozil skozi Dunajsko Novo mesto, da je videl na kolodvoru velik reklamni napis, ki je vabil goste v Warmbad Schönstein«, po čemer je sklepal, da je njegov rodni kraj po Avstriji zelo poznan. /.../ Okolno prebivalstvo še vedno imenuje zdravilišče »Toplice« in njegove stanovalce Topličane, medtem ko je uraden naziv za ves kraj Topolšica.«¹⁰⁹

¹⁰⁸ Franciscejski kataster: mlin na Toplici s stavbno številko 83 je imel v lasti Ignac Ocepek, po domače Ocepek, Topolšica 21.

¹⁰⁹ Poročilo 1947–1957, str. 8.

Ginekološka masaža in masaža prostate, zdravljenje sifilisa, osvetljevanje z mavrično svetlobo, terapija s sekanjem lesa ...

Jeseni 2016 se je v antikvariatu Bagolyfészek Antikvárium v kraju Pecs na Madžarskem pojavila knjižica dr. Victorja Hechta: Sanatorium Bad Topolschitz iz leta 1914. Vsebuje izredno slikovno gradivo in nove zaokrožene podatke o delovanju sanatorija na vrhuncu razvoja (z opisi terapij, bivanja in obrokov, ki so bili povsem drugačni od na mesu temeljčjih jedi iz časa Brucknerjev), zato jo prevajam v celoti. Knjižica je izšla kot prva v seriji »Objave iz Term Topolšica«, ki naj bi izhajale štirikrat letno.¹¹⁰

»Sanatorij terme Topolšica pri Celju na južnem Štajerskem, za vse notranje in živčne bolezni. Fizikalno-dietetična terapevtska ustanova, terapije po Lahmannu, zračni paviljoni, zračne in sončne kopeli. S CO₂ bogate terme (kohlensaure¹¹¹ terme = »ogljikovokisle toplice«)¹¹² (30 °), 400 metrov nad morjem, sezona od maja do septembra. Glavni zdravnik (»šefzdravnik«¹¹³) dr. Victor Hecht, nekdanji asistent profesorja pl. Düringa, nekdanji operater I. kirurške klinike na Dunaju, nekdanji adjunkt prosekture in oddelčni zdravnik (sekundarij) cesarsko kraljeve bolnišnice cesarja Franca Jožefa na Dunaju.

¹¹⁰ V arhivu avtorja. Znan je še zveščič št. 3 z odgovori na pet ključnih vprašanj o sanatoriju kopališče Topolšica. Fünf Fragen und deren Antworten. Sanatorium Bad Topolschitz bei Cilli (Südsteiermark). Mitteilungen aus Bad Topolschitz Nr. 3, zasebni arhiv prim. dr. Janeza Polesa.

¹¹¹ Z izrazom »kohlensaure« ni bilo mišljeno toliko, da je v topolški vodi ogljikova kislina, ampak je bila poudarjena bogata prisotnost ogljikovega dioksida, ki izhaja iz izvirske vode v obliki množice drobnih mehurčkov – kot imamo danes pijače z mehurčki in brez njih. Torej so posebej poudarjali značilnost, da se je kopalo v živi, »mehurčkasti« vodi = v t. i. biserni kopeli – česar z opustitvijo starega bazena neposredno nad vrelcem v Topolšici ni več. Tako bi bilo »kohlensaure Therme«, kar se je navadno poslovenilo v »ogljikovokisle terme«, morda bolje prevesti v »terme z lastnim CO₂« oz. »terme z bisernim vrelcem«.

¹¹² Prevod po oglasu v: Slovenski narod, 23. 5. 1914, str. 20.

¹¹³ Termin po oglasu v: Slovenski narod, 23. 5. 1914, str. 20.

Za uvod: Terme Topolšica na Štajerskem s svojim od nekdaj slovečim toplim naravnim vrelcem, nadvse ugodno lego in obsežnimi parki za zračne kopeli se veselijo vedno večje priljubljenosti in rastočega obiska. Dejstvo, da so celotne majhne terme, upoštevajoč vse sodobne zahteve, oblikovane in urejene kot sanatorij, srečno združuje vse prednosti majhne, neokrnjene lokacije in urejenega, individualno strogo predpisanega načina življenja v sanatoriju. Takšna organiziranost, potrebna za točno izvajanje fizikalnih terapij, združenih z dietami, pride posebno do izraza pod sedanjim zdravniškim vodstvom. Zato obstaja tudi enotna cena, ki obsega vsa sredstva za zdravljenje. Poudariti velja, da se v Termah Topolšica v zgodnji sezoni, v času prikupnega, vsakomur nepozabnega cvetenja sadnega drevja (maj, junij), izvaja predvsem presnovne terapije (Lahmannske kure), začenja se z utrditvenimi terapijami in je pravi čas za vse primere, pri katerih je potrebna delovna (opravilna¹¹⁴) in psihoterapija, saj se lahko zdravniki ob relativno nizkem številu pacientov v predsezoni vsakomur še toliko bolj posvetijo. Iz istega razloga je tudi shujševalne kure bolje izvajati v zgodnji sezoni (maj, junij) ali pozni sezoni (september).

Železniške povezave: Zadnja železniška postaja za Terme Topolšica je postaja Šoštanj–Terme Topolšica na cesarsko kraljevi državni železniški progi Celje–Dravograd. Celje je postaja južne železnice Dunaj–Trst. Vožnja z vozom od postaje v terme traja 20 minut. Ob poprejšnji najavi je kočija sanatorija že na postaji. Telegrafska postaja je Šoštanj, Terme Topolšica ima lasten poštni urad. V Terme Topolšica se pride (časi vožnje): z Dunajske južne železniške postaje preko Gradca in Celja v 8 urah, iz Gradca v 3,5 h, iz Ljubljane v 2,5 h, iz Trsta v 6 h, iz Opatije v 6 h, iz Salzburga preko Dravograda v 9 h, ...

Lega: Sanatorij Terme Topolšica s svojim zaokroženim gozdnim območjem ustanove, ki meri 70 oralov,¹¹⁵ leži 400 m nad morjem, med 46. in 47. stopinjo geografske širine, torej pod širino mest Merano in Bolzano, v območju Karavank in

¹¹⁴ Termin po oglasu v: Slovenski narod, 23. 5. 1914, str. 20.

¹¹⁵ 1 oral = 57,55 ara, ar = 100 m², 70 oralov = 40,3 ha.

Savinskih Alp, in se tako nahaja v najlepšem območju južne Štajerske.

Klima: Proti severu in zahodu je lega zaščitená pred vetrom s 1000–1700 m visokimi hribi, medtem ko imajo sončni žarki neoviran dostop z vzhoda in juga. Klima je mila in suha, zrak je zaradi obsežnih gozdov bogat z ozonom. Srednje mesečne temperature so maja 13 °, junija 16,7 °, julija 18,5 °, avgusta 17,8 °, septembra 14,2 °C. Lahne sapice prinašajo tudi ob najbolj vročih poletnih dneh osvežujočo ohladitev. Praviloma prevladuje že maja južna klima.

Higiena: Ustanova ima lastno vodovodno omrežje z izvrstno pitno vodo. Kanalizacija je popolna. Iglasti gozdovi, ki segajo milje daleč, in zaprta lega obočja zagotavljajo popolno odsotnost dima in prahu – še več, ker v bližnji okolici ni ne železniškega prometa ne industrijskih obratov, vlada popoln mir, potreben bolnim in okrevajočim. Topolšica je tako – na povsem odličén način, kot nobeno drugo območje – primerna za izvajanje fizikalno-dietetičnih terapij, v kombinaciji z zračnimi in sončnimi kopelmi, kot tudi kopelmi v termalni vodi.

Termalni vrelec: V središču ustanove leži izvirska hiša (das Quellenhaus) poznanih, 30 °Celsiusa toplih, močno s CO₂, bogatih in radioaktivnih term z dvema plavalnima bazenom (glej sliko na naslovnici).

S CO₂ bogati termalni vrelec: s temperaturo 30 °C in izdatnostjo 50 litrov na sekundo, izvirajoč iz tal, vsebuje v 10.000 utežnih delih 3,506 g trdnih delcev in je bogat s prosto izhajajočim ogljikovim dioksidom v obliki drobnih kroglic (perlende Kohlensäure). Analiza dvornega svetnika prof. dr. E. Ludwiga na Cesarsko kraljevem univerzitetnem inštitutu za medicinsko kemijo na Dunaju (18. 7. 1912) je pokazala v 10.000 g vode: 0,0298 g kalijevega klorida, 0,0430 g kalijevega sulfata, 0,2059 g natrijevega sulfata, 0,2671 g kalcijevega sulfata, 1,8834 g kalcijevega hidrogenkarbonata, 0,9724 g magnezijevega hidrogenkarbonata in 0,1039 g silicijeve kisline (Kieselsäure/Meta), skupaj 3,35055 g. Preiskava profesorja H. Macheja na Inštitutu za preiskave z radiem na Dunaju glede radioaktivnosti (1. 6. 1912) je pokazala vrednost 1,10 enot na

liter (v minuti 3000 litrov). Vrelec je – ob splošno osvežujočem delovanju – primeren za uporabo pri kroničnih srčnih bolečinah, kroničnih ženskih bolečinah, revmatizmu in stanjem izčrpanosti zaradi nervoz, slabokrvnosti in bledici.

Prav v bližini izvirske hiše je terapijski objekt (Kuranstalt), lahko dostopen iz vil, s terapevtskima oddelkoma za dame in gospode, sobo s tuši, masažnim oddelkom, oddelkom za elektronske kopeli, z ordinacijami in čakalnicami, rentgenskim laboratorijem, povsem opremljenim laboratorijem za kemijske in laboratorijske preiskave ter sončnimi kopelmi na sončni galeriji (na strehi); za terapijskim objektom je nova odprta ležalna dvorana.

Vile: Gostom so na voljo tri vile: »Sončni dom«, »Gozdni dom« in »Villa Irmgard«, dalje dve koloniji zračnih paviljonov (Lufthütten – »zračne ute«¹¹⁶) z 19 zračnimi paviljoni. Delitev v samostojne bivalne hišice zagotavlja blagodejni mir in enostaven, prijeten promet gostov. Četrta vila obsega sprejemno sobo, pisarno, trgovino in stanovanja zdravnikov (,stara uprava').

V celoti se lahko namesti približno 100 gostov.

Družabni prostori: V ločeni zgradbi (jedilnica) so družabni prostori, in sicer velika jedilna in koncertna dvorana, prostorna bralna in igralna soba, salon za dame, biljardna soba in otroška soba. Praviloma – glede na vreme – se obroki porabi na prostem, v odprti jedilnici, verandi ali pod lipami.

Sobe: sobe so udobno in solidno opremljene, z zavestnim izogibanjem vsakemu prekomernemu luksuzu. Na enak način je tudi notranja ureditev zračnih paviljonov domačna in bivalna (električna osvetljava vseh prostorov, hišni telefon itd.). Z ogrevanjem vseh prostorov se lahko uravnajo nižje temperature, če bi se eventualno pojavile v pred- ali posezoni, in se tako pacientom zagotovi udobje v vseh pogojih.

Zabava: Temu služijo: štiri teniška igrišča, kegljišče, igrišče za kriket, otroško igrišče, klavir, družabne igre; temna

¹¹⁶ Termin po oglasu v: Slovenski narod, 26. 5. 1914. str. 20.

soba, strelišče, večeri z glasbo in predavanji, obletnice, skupni izleti, lovske zabave, tombola, igre na prostem, daljši sprehodi, balinanje in kegljanje v zračnem sprehajališču itd. itd.

Skupno življenje: Skupno življenje je prijetno. Dobra zabava v dobri družbi je tradicija Term Topolšica. Tu ne vlada nobena obvezna toaleta. Dame lahko gredo na zajtrk v kopalnih plaščih in brez klobukov, gospodje v lahkih, kratkohllačnih turističnih oblačilih z modernimi športnimi majicami. Humor – zdravilni dejavnik – radi vidimo in le zaradi zdravniških terapevtskih pravil vladajo določene omejitve.

Izleti: V neposredni bližini sanatorija se začenjajo številne poti skozi gozdove, dostopne brez vsakega napora. Nadaljnji sprehodi: k sv. Jakobu 20 minut, dolina Stermine $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ ure, sv. Florijan $\frac{3}{4}$ ure, Dobrna, Gora Oljka, visokogorska vas Zavodnje 1 ura, v Šoštanj, grad Velenje, grad Šalek, Grebenšek; nadaljnji izleti: na Kriško goro, v Bele Vode, na Uršljo goro (1696 m), z veličastnimi visokogorskimi potmi in razgledi, v Braslovče, v Letuš in v čudovito, globoko v Savinjske Alpe zarezano Logarsko dolino, začetno točko različnih imenitnih pohajkovanj po planinah in plezalnih poteh.

Terapevtski elementi sanatorija

1. Klimatsko zdravljenje. Poleg bisernega vrelca so prava posebnost Term Topolšica čudoviti razsežni parki za zračne kopeli.

a) Zračne kopeli. Uporaba tega terapevtsko dokazanega sredstva za kaljenje, ki ima še poseben vpliv na metabolizem, poteka pod zdravniško kontrolo in po sistematičnih navodilih. Z gozdovi omejena območja zračnih kopeli, ki merijo preko 40.000 m², omogočajo dolge sprehode v oblačilih za zračne kopeli.

b) Telovadba in igre na prostem. Telovadba in dihalne vaje, na katere se daje velik poudarek, pod vodstvom zdravnika v moškem zračnem kopališču oziroma pod vodstvom sestre v damskem zračnem kopališču.

c) Sončna kopel. V zračnem kopališču ali na sončni galeriji terapijskega objekta.

d) Zračni paviljoni. Terapije z ležanjem na prostem v zasebnih, udobno urejenih bivalnih prostorih, tudi ponoči (posebno priporočljivo pri nespečnosti in nervozni prerazburljivosti).

e) Ležalne terapije. V odgovarjajoči zračni ležalni dvorani, ki leži med termalnim kopališčem in terapijskim objektom, tako da se lahko terapije z ležanjem na svežem zraku navežejo neposredno na kopalne terapije.

2. Vodne terapije. Vse vrste kopanj, oblog, tuširanje in pilingov: popolne, polovične, sedeče, tekoče, nožne kopeli; celotne in delne obloge; izmenjevalno, dežno, točkovno in parno tuširanje; vodni in alkoholni pilingi, oblivanje hrbta in kolen ipd. Izvaja jih usposobljeno osebje po zdravniških navodilih in pod zdravniškim nadzorom, pri čemer se izogiba pre nizkim temperaturam.

3. Medicinske kopeli. Kopeli s smrekovimi iglicami, žveplene kopeli, biserne kopeli, kamilične kopeli, kopeli s senenim cvetjem.

4. Električne terapije. Galvanski in faradični tok, električne kopeli, kopel v štirih celicah (kadičkah), kopel z izmeničnim tokom.

5. Toplota. Aparati za topel zrak, zaboji za potenje, električna kopel z delno in polno lučjo, parne komprese, termoforji.

6. Fango. Popolne in delne obloge s pravim fango blatom iz Battaglie.

7. Rentgen. Popolni laboratorij za presvetlitev.

8. Svetloba. Osvetljevanje z modro in mavrično svetlobo; terapija s sončno svetlobo.

9. Masaža. Ročna masaža (zdravnik oz. maser): ginekološka masaža in masaža prostate, vibracijska masaža.

10. Gimnastika. Švedska gimnastika (posebej v zračnih kopelih), ortopedska telovadba.

11. Inhalacije z aparati (po Bullingu, Sieglu itd.) in umegličevalci zdravil, vdihovanje kisika, podtlačni dihalni aparat.

12. *Prehranske terapije.* Kot bistveni del obravnave v sanatoriju se izvajajo še posebej pazljivo. Kuhinja je pod zdravniškim nadzorom. Uporabljene sestavine so najvišje kakovosti in v največji meri izvirajo iz lastne ekonomije s pridelavo mleka, povrtnin, zelenjave in sadja. Zdravniško predpisani posebni prehranski ukrepi so zabeleženi v načrt terapij, ki se po sprejemu izroči vsakemu pacientu: zdravnik bo strogo nadziral, da jih bolnik in kuhinja natančno upoštevajo. Spremembe prehrane lahko ugotovi le zdravnik in pisno sporoči kuhinji in strežnemu osebju. Na splošno je običajna terapijska dieta izpeljana po dokazanih načelih prehrane, ki jih je nastavil Lahmann, namreč kot mešana hrana brez dražil in začimb, ki je bogata s hranilnimi solmi v obliki sadja, kompotov, solat in zelenjave ter revna s kuhinjsko soljo in nepotrebnimi tekočinami. Uživanju alkohola so postavljene meje. Uživanje mesa ni prepovedano. Način prehrane je, kot omenjeno, prilagojen posebnim indikacijam vsakega posameznega primera, in tako dobimo naslednje oblike diet: diete za želodec in črevo; delno vegetarianska dieta; vegetarianska dieta; dieta za žolčne bolnike; dieta za zamaščene (shujševalna dieta); dieta s prenašanjem (redilna dieta), diabetična dieta (za sladkorne bolnike), dieta za bolnike s protinom in ledvične bolnike, mlečna terapija.

13. *Izvirske terapije:* sanatorijske terapije v povezavi z dietami in raznimi oblikami kopanja.

14. *Obravnava z zdravili* se bo metodično izvajala pri notranjih in zunanjih boleznih (protisifilitične terapije).

15. *Zaposlitvena terapija.* Pod strokovnim vodstvom ob določenih urah (za dame in gospode); sekanje in žaganje lesa, lažje mizarjenje, rezljanje z žagico, žgalna tehnika, vezenje preprog, tolčenje/vtiskovanje v les in kovino itd. Vrtnarjenje in delo v poljedelskem obratu.

16. *Psihoterapija.* Za živčno obbolele leži temelj obravnave v psihičnem delovanju zdravnika. V celotnem duhu sanatorija mora priti do izraza ta namen. Podpira ga red pri delitvi dneva in v celotnem delovanju sanatorija. Pazilo se bo, da se bo pacient duševno in udobno sprostil, vsi viri razburjenja

bodo odstranjeni, odvadil se bo škodljivih sredstev za uživanje in draženje, se naučil kar najbolje spopasti z razdražljivim razburjenjem, občutljivostjo in šibko voljo, se navadil na razumno usmerjanje življenja in sprožil redno telesno in duševno aktivnost (načrt dneva, zaposlitvena terapija). Neprestani stik zdravnika s pacientom olajša in sproži tesnejše medsebojno razumevanje. Omejeno število pacientov, posebno v predsezoni (maj, junij) omogoča zdravniku, da se obsežno posveti vsakemu posamezniku in izvede zares osebno obravnavo v najširšem smislu.

17. Zdravniško vodstvo leži v rokah glavnega zdravnika dr. Victorja Hechta z Dunaja, ki mu stojijo ob strani asistenti, sestre in usposobljeno kopališko osebje.

Obravnava poteka samoumevno na strogo kliničnih temeljih ob pomoči najnovejših preskušenih rezultatov znanstvenih raziskav in posebnem upoštevanju fizikalno-dietetičnih metod. Posebno težo se daje na strogo individualizirani obravnavi in se v temeljih izogiba splošni shematizaciji. Vodstvo ustanove daje velik pomen na vzpostavljanje stika z lečečimi zdravniki. Gospode zdravnike, ki so paciente napotili v ustanovo oziroma so doslej vodili njihovo obravnavo, se zato prosi, da na zdravniško direkcijo pošljejo točno bolezensko poročilo in v njem tudi pisno navedejo eventualne želje glede terapevtske obravnave, da se bodo te lahko kar najbolj uresničile. Po izhodu gosta iz obravnave (na željo tudi med terapijo) bo zdravnikom poslano poročilo o poteku bolezni in terapij.

Terapija traja praviloma štiri do pet tednov. Posebno pri presnovnih motnjah in motnjah v prebavnih organih pa se zahteva nadaljevanje naučenega režima tudi po vrnitvi v zasebno življenje. Vodilni zdravnik zato daje velik pomen temu, da ne le v ordinaciji in na odprtih predavanjih, ampak tudi v vsakodnevnem prijateljskem skupnem življenju s pacienti letem pojasni velik pomen in visoke prednosti urejene, razumne prehrane in načina življenja in jim za prihodnost pokaže pot k pravemu, posamezniku prilagojenemu načinu življenja. Temu priučenemu vplivu sanatorija se daje pri obravnavi posebno vrednost.

Indikacije: zaradi nenavadno bogatih terapijskih metod so indikacije za Terme Topolšica zelo številne in obsegajo skoraj vse notranje bolezni in živčna obolenja, kot tudi vse oblike težav zaradi preobremenjenosti z delom in izčrpanostjo, posebej v času okrevanja po težkih boleznih in operacijskih posegih, kot tudi terapije za ojeklenitev odrasčajočih in odraslih. Na posebne indikacije ‚ogljikovokislih‘ term pri srčnih in ženskih boleznih bo pravkar opozorjeno.

Bolezni, ki so primerne za obravnavo:

1. Presnovne bolezni: sladkorna bolezen, zamaščenost, bledica, slabokrvnost, protin in revmatizem, stanja depresije in strahu ipd. kot posledice presnovnih motenj. Terapije za pridobivanje teže pri hujšanju, po operacijah ali krvavitvah.

2. Živčne bolezni organske ali funkcionalne narave, nevralgije, degeneracija hrbtenjače v zgodnjem stadiu (koordinacijske motnje), išias, migrena, vse oblike nevrastenije, histerije in hipohondrije.

3. Obolenja notranjih organov:

a) obolenja žlez z notranjim izločanjem, kolikor so dostopna s splošno ali organoterapevtsko obravnavo: razvojne motnje (vse telesne oslabelosti, bledice in menstruacijske bolečine), bazedovka (avtoimunska bolezen ščitnice)

b) bolezni srca in ožilja, organske in živčne narave ter kronične. Bolezni srčnega mišičevja, zamaščeno srce in žilne nevroze; začetna arterioskleroza s povišani krvnim tlakom

c) kronični katar (vnetje) dihalnih organov, emfizem in astma, učvrščevalne kure ob nagnjenosti k vnetjem

d) kronična vnetja želodca in črevesja, razjeda (ulkus), kronično zaprtje, hemoroidi, dispepsija, enteroptoza (zmanjšanje želodca, povečanje želodca)

e) bolezni ledvic in sečil

f) bolezni jeter in žolčni kamni

4. kronične ženske bolezni: kronična vnetja jajčnikov, jajcevodov in obmaterničja (parametrija), funkcionalne motnje,

dismenoreja (krčevite menstrualne bolečine), motnje zaradi položajnih anomalij.

5. Kronične kožne bolezni, posebno kot posledica pomanjkljivosti v presnovi, luskavica, kožni izpuščaji, nevroze kožnega žilja (mrzle in potne dlani in stopala).

Obravnava po operacijah, posebno na želodcu in prebavnem traktu in po operaciji slepega črevesa, po zlomih in izpahih.

Poterapije po: Marienbad, Karlsbad, Pistyan, Franzensbad, Grado, Opatija, Meran

Izključene so tuberkuloza, epilepsija, duševne bolezni in akutne infekcijske bolezni.

Pavšalne cene. Stroški bivanja v sanatoriju Terme Topolšica znašajo glede na izbor sobe na teden in na osebo od 105 K navzgor do največ 140 K, pri večini sob 115–120 K.

V tej pavšalni ceni je zajeto:

1. Prehrana in postrežba. Ta sestoji iz t. i. Lahmannske diete in petih zdravniško predpisanih obrokov:

- 1. zajtrk (6 ½–8 ure): mleko, kakav, brezkofeinska kava, čaj (na japonski način) ali kaša; zraven piškoti; maslo, med ali marmelada

- 2. dopoldanska malica (9 ½–10 ½ ure): mleko, bouillon (lahka juha), jajca, kruhki z maslom ali obloženi kruhki, sadje ali sadna kaša.

- 3. Kosilo (1 h) (eventualno juha), predjed, pečenka, dve zelenjavi, solata, močnata hrana, kompot. (Pijače so med obrokom postrežene le, če jih predpiše zdravnik.)

- 4. popoldanska malica (4 h): mleko, kava, čaj ali kakav; sadje ali kompot, pecivo ali Lahmannski piškoti.

- 5. Večerja (7 ½ uri) enkrat ali dvakrat tedensko mesna jed, sicer vegetarianske jedi, ob tem redno solata, sir in zelenjava, kozarec mleka ali limonade.

Razen tega obstajajo naslednje prehranske norme: miza za želodčne bolnike, za črevesne bolnike, za hujšajoče,

za pridobivanje teže, miza z vegetarijansko dieto, miza za diabetike, posebne diete (protinska, ledvična, za žolčne kamne), kombinacija večih prehranskih norm (eventualno miza za otroško dieto). Dietne terapije se posebej ne zaračunavajo. Prehrano strogo individualizirano določi vodilni zdravnik in njeno izvajanje je pod zdravniški nadzorom.

2. Zdravniška obravnava. Sem je vključena običajna prisotnost zdravnika, vodstvo in nadzor terapij, za vsakega pacienta večkrat tedensko ordinacijski pregledi, zdravniške masaže in manjši posegi.

3. Terapije. Vsa v sanatoriju razpoložljiva terapevtska sredstva so na voljo vsem pacientom, glede na zdravniška navodila; zračne in sončne kopeli, ležalne dvorane, skupni hidroterapevtski postopki, električne kopeli, svetlobna kopel, vse medicinske kopeli, ki so na voljo, biserne kopeli, kopeli z vročim zrakom, aparati za topel zrak, masaže, inhalacije ipd. ipd. Prav tako je v pavšalno ceno vključena uporaba termalnega vrelnca. Končno tudi izposoja kopalnega perila, odeg za terapije ipd.

4. Prebivanje. Pri vseh sobah je v tedensko ceno zajeto ogrevanje in električna osvetljava. Pri enostavnejših sobah znaša skupna pavšalna cena na teden in osebo 105 K, pri večini sob (in zračnih paviljonih) povprečno 115–120 K, le pri redkih sobah v novi ‚Villi Irmgard‘ znaša pavšalna cena 140 K.

Posebej se zaračunava: neobičajno koriščenje zdravnika, konzilijarna obdelava, prva preiskava in določitev terapijskega načrta (10 K), rentgenske preiskave, kemijske in mikroskopske preiskave, kirurški posegi, zdravila in elementi za zdravstveno oskrbo. Dodatni stroški lahko nastanejo: s pijačami, posebno postrežbo, vožnjami z vozom, nakupom svojega kopalnega perila in terapijskih odeg, neprestano prisotnostjo sestre.

Za vzdrževanje sredstev za zabavo (teniška igrišča, knjižnica, časopisi, biljard, kegljišče, strelišče, igre ipd.) se prispeva enkratno znesek 5 K.

Spremljajoče osebe, ki ne potrebujejo terapij, plačajo glede na izbiro sobe 8–12 K dnevno.

Postrežno osebje plača za postrežbo in stanovanje 5 K.

Stroški bivanja v termah se lahko do malega določijo v naprej na teden in za celotno bivanje, ko je izbrana soba.

Informacije deli kadarkoli direkcija sanatorija Terme Topolšica pri Celju, kot tudi glavni zdravnik dr. Hecht (od septembra do maja, Dunaj XIX, Billrothstraße št. 31). Naslov za telegrame: Topolšica–Šoštanj.»

1916–1917

Predstavniki zdravilišča Topolšica so se udeležili srečanja združenja avstrijskih zdravilišč na Dunaju, na katerem je bilo mdr. izpostavljeno, da bi bila potrebna državna pomoč pri financiranju.¹¹⁷

Dr. Hecht je napisal knjigo »Vodnik po fizioterapevtski poobravnavi ranjenih med vojno za zdravnike, študente in zdravniško pomožno osebje«: na 260 straneh, s 178 upodobitvami,¹¹⁸ z opisi masaž, gimnastike, uporabe aparatur,

¹¹⁷ Meraner Zeitung, 6. 11. 1916, str. 4.

¹¹⁸ Leitfaden der physikalisch-therapeutischen nachbehandlung Kriegsverwundeter für Ärzte, Studierende und Ärztliches Hilfspersonal, Wien und Leipzig: W. Braunmüller, 1916. Cena 10 k kr. = 8,40 Mk. Zeitschrift für physikalische und diätetische Therapie 1916, str. 280.

kopališka hiša z bazenoma

1906

paviljon

vila Gozdni dom

zračne lope

Sončni dom

pred gostilno, zadaj jedilnica

Vila Irmgard

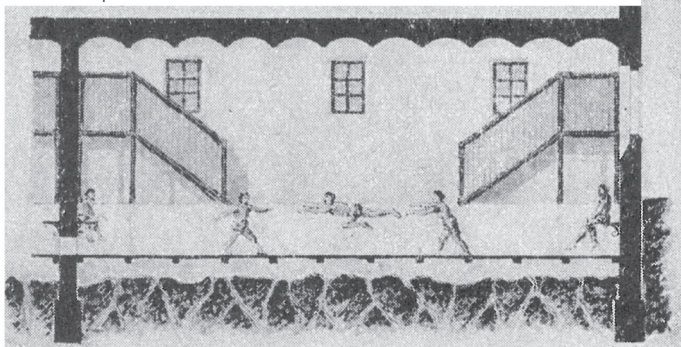
soba

jedilnica

Kopališče Topolšica v začetku 20. stoletja.

vzdolžni prerez skozi termalni bazen, oddelek za moške

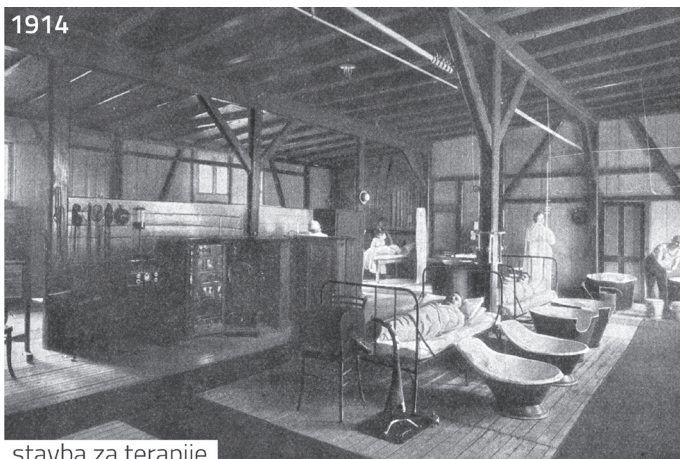

»ležalna dvorana« v gozu

gostilna
z jedilnico
in mizami
pod
drevjem

stavba za terapije

veranda zračne lope
notranjost zračne lope

telovadci »turnerji«

Doslej neznani pogledi v sanatorij tik pred 1. svetovno vojno.

termo-, hidro- in elektro terapij.¹¹⁹ Na knjigo je Ministrstvo za narodno obrambo z odlokom št. 8388 z dne 25. 11. 1916 posebej opozorilo zdravnike na sanitetnih ustanovah in oddelkih za rekonvalescenço.

Topolšica je bila v »Leksikonu celotne terapije splošnega zdravnika« opisana kot: Maloradioaktivne aktratoterme za kopalne terapije. Zračno in terensko zdravilišče; hidro, elektro, rentgenske, mehanske, foto, delovne in psiho terapije, terapije z vročim zrakom, ležanjem, blatom, zračne, sončne, CO₂ in O kopeli, odprto od maja do septembra, 240 obiskovalcev leta 1913.¹²⁰ Leta 1917 je c.-kr. Urad za ljudsko prehrano podal posebna navodila, kaj od hrane lahko gostje prinesejo s sabo v letovišča. Čas trajanja poletnega dopustovanja v »zdravilnih kopališčih« (za Štajersko je bila to tudi Topolšica) je bil omejen na najmanj 14 dni.¹²¹ Zdi se, da je postala Topolšica bolj znana od Šoštanja: pojavila se je oblika zveze »Šoštanj pri Topolšici«.¹²²

1918

Počitniška kolonija dr. Evgenije Schwarzwald: zvezdniški arhitekt Adolf Loos uči salto mortale v topolškem bazenu

Med prvo svetovno vojno zdravilišča niso spremenili v vojno bolnišnico; bržčas je imel pri tem kaj brat dr. Victorja Hehta, dr. Robert Hecht, načelnik oddelka v vojaškem ministrstvu.¹²³ Zdravilišče v Topolšici je še naprej delovalo in na samem koncu – vojne, zdravilišča in avstro-ogrske države – je z njim povezana znamenita in kontroverzna pedagoginja, reformatorka, človekoljubka in borka za pravice žensk,

¹¹⁹ Berliner klinische Wochenschrift, 1916.

¹²⁰ Guttman, Lexikon, str. 1647, 1648.

¹²¹ Österreichische Land-Zeitung, 23. 6. 1917, str. 19. Uradni list (Amtsblatt) št. 22, 1. 6. 1916, str. 160.

¹²² Gottscheer Bote, 4. 10. 1917, str. 5.

¹²³ Scheu, Der Weg, str. 108.

»gospadoktor« Eugenie Schwarzwald (1872–1940). Njen najpomembnejši projekt je bila dekliška šola v središču Dunaja, ena najbolj renomiranih izobraževalnih ustanov prestolnice – »nobel šola židovske buržoazije«. ¹²⁴ Z izbruhom vojne je stopila šola v ozadje in je dr. Schwarzwaldova vso energijo posvetila humanitarni dejavnosti: ustanovila je ljudske kuhinje, da ljudje niso stradali, in leta 1916 ¹²⁵ začela projekt »svež zrak za dunajske otroke«, »Dunajske otroke na deželo«, da bi lahko ušli iz vročih in umazanih poletij v mestu na daljna podeželska posestva, velike kmetije in v prazne gradove. ¹²⁶ Zaradi vojnega pomanjkanja so namreč podhranjeni mestni otroci začeli zaostajati v razvoju. Do leta 1916 v Avstriji domala niso obstajale množične počitniške otroške kolonije. ¹²⁷

Leta 1918 je Evgenija najela zdravilišče Topolšica za tri mesece in tu organizirala poletno otroško kolonijo, s katero je želela svojim učenkam in njihovim družinam v stiski omogočiti letovanje. Pravzaprav topolška kolonija ni bila samo ,ena od mnogih‘, ampak naj bi bila med vsemi najbolj znana – otroški paradíž ¹²⁸ – umetniški počitniški tabor. ¹²⁹ »Nihče, ki je imel srečo, da je smel preživeti nekaj poletnih tednov v tej svobodni, srečni skupnosti, ne bo pozabil »Doline miru«, ¹³⁰ je bila prepričana dr. Schwarzwaldova.

¹²⁴ Grieser, Die guten Geister, str. 123.

¹²⁵ Schwarzwald, Eine Improvisation, str. 11.

¹²⁶ Lehmann in Faber, Rudolf Serkin, str. 28, 29; Das jüdische Echo (Wien), št. 1, Vol. XXXII, sept. 1983, str. 113–115.

¹²⁷ Pommer, (Wiener) Kinder, str. 77, 79.

¹²⁸ Berg, Dorothy, str. 122

¹²⁹ Rostal, Violin, str. 109.

¹³⁰ Neue Freie Presse, 10. 6. 1921, str. 7: Zwanzig Jahre Selbsthilfe. (poročilo dr. Schwarzwald o njeni 20-letni dejavnosti na Dunaju, v stavbi Urania).

Dr. Evgenija
Schwarzwald

Dr. Victor Hecht

Rudolf Serkin

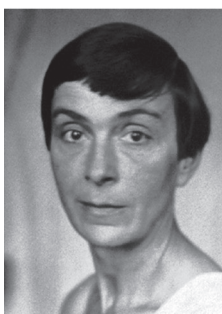
Adolf Loos

Elsie Altmann-Loos

Karin Michaëlis

Elsie Oeltjen-
Kasimir

Marie Stiasny

Claire Herdan,
roj. Liesenberg

Glavni »igralci« počitniške kolonije v Topolšici leta 1918.

O koloniji v Topolšici poleti 1918 je dr. Schwarzwaldova pisala v feljtonu *Voli* iz Topolšice, ohranjena pa so tudi številna pričevanja otrok in gostov, udeležencev kolonije, ki nudijo neposreden vpogled, kako se je počitnikovalo v Topolšici, kako je v medvojnem Dunaju zmanjkovalo hrane in kakšno je bilo dejansko dogajanje z voli, o katerih je pisala dr. Schwarzwaldova.

V poglavju »Nazaj k naravi v kopališču Topolšica« (v knjigi o kulturnem krogu dr. Schwarzwaldove) niza spomine avstrijski novinar Friedrich Scheu:¹³¹ *Poleti 1918, v zadnjem letu prve svetovne vojne, je Evgenija Schwarzwald med 72 poletnimi kolonijami organizirala eno povsem posebno: za svoje šolarje in prijatelje je najela majhno zdravilišče Terme Topolšica v slovensko govorečem območju južne Štajerske.*¹³² Glavni prevoz je šel z Dunaja, pridružila pa se mu je še ena skupina šolarik (posebnih ljubljensk dr. Schwarzwaldove), ki so začetek poletja preživele v domu v Salvanu na Ženevskem jezeru v francoski Švici in so od tam neposredno pripotovale v Topolšico.

Za glavno skupino z Dunaja, v kateri sem bil tudi sam, je bilo že potovanje samo prava dogodivščina. V zadnjem letu vojne so bile vse stvari drugačne kot navadno. Gospa doktorica je najela nekaj železniških vagonov, ki so jih priklopili na vlak, in v lagodnem tempu smo ves dan potovali do spodnještajerskega mesta Celje. Tam so vagone postavili na stranski tir ranžirne postaje in namestili smo se na lesenih klopih in po hodnikih, kolikor se je pač dalo. Naslednji dan smo nadaljevali pot do majhne železniške postaje Šoštanj in od tam delno peš, delno z lojtrskimi vozovi proti Topolšici. Prispeli smo prepevaje.

Zdravilišče je tisti čas vodil dunajski zdravnik po imenu dr. Victor Hecht, ki bi ga lahko opisali kot človeka s fiksnimi idejami: verjel je v zdravilno delovanje svežega zraka. Dr. Hecht je svoje zdravilišče vodil kot poskus na področju naravnega zdravljenja. Gospa dr. Schwarzwald se je z njim podrobno posvetovala, da bi tudi v koloniji pravilno ohranila

¹³¹ Scheu, Ein Band, str. 51–54.

¹³² Schwarzwald, Die Ochsen, str. 18.

njegov »režim«. Ne poznam nobenega drugega primera ne prej ne kasneje, da bi tako voljno privzela slog kakšnega drugega človeka – pa čeravno le za eno poletje. Družine so stanovale v majhnih hiškah okoli osrednjega objekta termalnega kopališča, 250 deklet Schwarzwaldske šole pa največ v tako imenovanih »zračnih utah«, ki so v dolgih vrstah krasile vznožja hribov. To so bile lesene vrtnice, ki so imele namesto sprednje stene laneno zaveso – podnevi je bila dvignjena. Prav dobro so se prilegale mili klimi tega območja. Štiri ali pet deklet je skupaj stanovalo v zračni lopi. Strogi predpisi so veljali za oblačila mladine. Fantje so morali imeti ves dan na sebi kopalke, oblačilo deklet pa so bile »zračne majice«, ki niso bile v resnici nič drugega kot s seboj prinesene, po okusu z nekaj vezeninami okrašene spalne srajce. V času, ko sta bila steznik in visoko zaprti ovrtnik nujni del oblačila »dostojne« meščanske deklice, bi lahko odsotnost vsakega spodnjega perila gotovo opisali za drzno. Predstava Genie Schwarzwald o modernem naravnem življenju se je tem predpisom zelo približala.

Potek dneva je bil natančno razdeljen in že na predavanju na Schwarzwaldski šoli na Dunaju nam je dr. Hecht podrobno razložil, kaj bomo delali. Začelo se je s telovadbo na velikem travniku, oba spola skupaj, pod osebnim vodstvom dr. Hechta. Posebno pomembno zanj je bilo, da vdihnemo globoko, z naprej stegnjenimi rokami, in se potem, pri izdihu, nagnemo daleč naprej ter pri tem na glas vzkliknemo »he«. Ta »he« je za nas postal glavni motiv Topolšice. Pojavil se je tudi v himni kolonije, ki jo je že drugi dan ustvarila Helly Baumgarten in se je pela na melodijo pesmi »Zdaj z bogom, ti moja draga domovina«.

Počitniško kolonijo so zasnovali
v lepi Topolšici.
Otroci od blizu in daleč so se zbrali
na zrak, na sonce, na vročino.
In doktor Hecht vpije »he«
to je več kot preveč, o gorje,
v lepi Topolšici.

Po jutranji telovadbi se je šlo v sončno kopel. Tu smo bili goli in zato ločeni po spolih. Sledila je kopel v termah, tudi gola, tudi prostori v termah so bili ločeni. Zahtevano je bilo posebno število »rund«. Jedli smo skupaj na dolgih lesenih mizah. Že prej so nam rekli, da fantje ne smejo k obrokom v kopalkah, ampak se morajo (samo za čas obroka) obleči, kajti razen nameščencev kolonije je bilo v Topolšici tudi nekaj rednih gostov, ki so prihajali vsako leto in niso smeli biti »šokirani«. K njim je spadal predvsem pater Augustin Pessker, menih iz samostana v Klosterneuburgu. Ko pa je izvedel za to omejitev, postavljeno iz obzirnosti do njega, je stvar uredil tako, da se je naslednji dan pri kosilu v jedilnici pojavil oblečen le v kopalke. Tako je to oblačilo postalo primerno tudi za nas. Samo po sebi umevno je bil po kosilu miren odmor, med katerim se je bralo. Pri tehničnem vodenju je dr. Hechtu pomagala žena (čeprav naj bi bila koncertna pianistka¹³³). Otroke je dr. Hecht v prvih dneh medicinsko pregledal, pri čemer je največkrat ugotovil stopnjo podhranjenosti in slabokrvnosti – vendarle je bilo to zadnje leto vojne! Dotičnim je bila predpisana prednost pri prehrani, npr. zjutraj dodaten kruh z maslom. Hrane je bilo dovolj, vendar to – kot tudi na Dunaju 1918 – ni bilo nekaj, kar bi teknilo mladini. Predvsem je bil kruh in jedi iz koruzne moke, pogosto v obliki pri nas manj priljubljene polente. Kot zamenjava je bila prosena kaša ali oves, katerega ostrih robov nismo marali.

Prijateljski krog gospe dr. Schwarzwaldove se je – kljub veliki oddaljenosti od Dunaja – skoraj popolnoma zbral, čeprav morda ne vsi hkrati ali za ves čas. /.../ Med mladimi talenti, ki se jih je dalo videti in slišati v Topolšici, so bili Erika Morini,¹³⁴ klavirski virtuoz Rudolf Serkin in njegova umetniško nadarjena sestra Amalie (Malči), pa tudi številni učitelji in učiteljice Schwarzwaldske šole.

Vsa mladina počitniške kolonije je morala pomagati pri delu. Najpriljubljenejše je bilo pogrinjaje miz, najmanj priljubljeno pa delo v kuhinji (lupljenje krompirja). Najbolj

¹³³ »Rosa Hecht,« 22. 7. 2022.

¹³⁴ Scheu piše »plesalka«, najbrž violinistka? »Erika Morini,« 27. 4. 2022.

zanimivo je bilo iti po mleko, kajti to je pomenilo za skupino treh ali štirih mladih enourno pot h kmetijam v okolici. To je bil edini stik s slovenskim prebivalstvom. Naučili smo se dve slovenski besedi, namreč »prossim mleka«.

Poseben vrhunec počitniškega časa je bila domišljajska igra oziroma razbojniška komedija Krvavo črni napad v čudoviti Dolini polente, ki jo je spesnila Malči Serkin. Da je bila z Dolino polente mišljena Topolšica, je bilo vsem jasno. Naslednjo sijočo točko smo to poletje doživeli ob uprizoritvi Shakespeareovega Sna kresne noči na prostem, za katero smo pogosto in dolgo vadili. Velik travnik z gozdovi v ozadju, polnimi skrivnosti, je bil idealna scena za plemena škratov /.../.

Prihajajoči konec prve svetovne vojne je šele proti sredini poletja pričel metati svoje sence. /.../ Tudi prvi primeri »španske bolezni«, kot so na začetku imenovali gripo, ki je v Evropi usmrtila milijone, niso vzbudili panike. V teku avgusta so mnogi počitnikarji oboleli za vročico, ki je bila diagnosticirana kot »španska bolezen« in je v nekaj dneh minila.

Vrnitev na Dunaj je bila že v znamenju konca – z družino sem se peljal domov že nekaj dni pred drugimi. Vlak je bil prepoln. Dolge ure smo morali stati natlačeni na odprtih ploščadih železniškega vagona. Po vrnitvi na Dunaj nas je čakala tragična novica, da sta dva od treh otrok prijateljske družine na počitnicah na Madžarskem zbolela za grižo in umrla. Nekateri udeleženci počitniške kolonije v Topolšici so po povratku domov zboleli za trebušnim tifusom, ki so se ga tam nalezli, vendar nihče ni umrl.

Pisateljica Alice Herdan-Zuckmayer, učenka Schwarzwaldske šole in ena od sedmih ljubljenk dr. Schwarzwaldove, ki so v Topolšico prišle neposredno z rajskega dopustovanja v Švici (kjer pa se je že začel izbruh smrtonosne gripe), se spominja, da je to skupino iz Züricha v Topolšico vodila šolska in osebna tajnica dr. Schwarzwaldove, Marie Stiasny: »Najprej je šla Maridl Stiasny z nami v züriško železniško restavracijo. Ker smo vedeli, da bo po prehodu (švicarsko-avstrijske) meje nastopil čas lakote, smo vase basale, kolikor smo lahko. Vseh sedem se nas je počutilo, kot bi použile svoj poslednji obrok. V kioskih smo

nakupile še klobase, sir in pomaranče, a nobene čokolade več, /.../ te smo ogromno že nakopičile v nahrbtnikih. (Izvoz čokolade je bil strogo prepovedan in so jim jo – razen 7 tablic – pobrali na meji. Marija Stiasny je potovala z dvema velikima kovčkoma z množico elegantnih oblek, ki so ob pregledih vzbujale občudujoče začudenje pri carinikih.) Začela se je vožnja, ki je šla v dolgi poti skozi Tirolsko preko Koroške proti Kranjski in je trajala tri dni in dve noči. Noči v kupeju, v katerem je bilo temno kot v rogu, sta bili grozljivi. Vendar smo vedeli, da mora biti vlak zatemnjen zaradi možnosti zračnih napadov. /.../ Čez dan je (Marie Stiasny) za nas skrbela na nenavaden način. Zgodaj zjutraj je počakala na prvo večjo postajo, nas vzela zraven z vlaka in smo se morali sprehajati gor in dol, dokler je govorila z vodjo postaje. S svojim videzom in nepremagljivo vztrajnostjo je vedno dosegla, kar je želela. S sabo je nosila veliko modro usnjeno torbo, ki se je na jutranjih, poldnevni in večernih postajah bogato napolnila s kruhom, sirom, sadjem, včasih tudi z nekaj salame. Njena posebna organizacija je temeljila na tem, da je zjutraj prepričala vodjo postaje, da je telefoniral upravniku naslednje postaje, da z vlakom med 12. in 13. uro – odvisno od zamud – potuje tam skozi dama s sedmimi otroki. On naj bi, prosim, poskrbel za to, da bi bil zanje nakupljen živež, tudi pri kmetih (kar je pomenilo preplačilo za na črno kupljeno blago). Otroci so z Dunaja, a ne iz sirotišnice, in dama je pametna in premožna. Na ta osupljivi način je bil rešen sicer nerešljiv problem oskrbe na vsej poti. Naše čutarice z aluminijastimi skodelicami, pospravljene v nahrbtnikih, so se trikrat dnevno napolnile z zeliščnim čajem, včasih z belo kavo, včasih s sladno pijačo, da nismo trpeli žeje. Večina postaj, kjer smo prejeli obroke, je imela tudi vodnjak, h kateremu nas je Maridl peljala. Navajena misliti na vse, je v Zürichu kupila sedem mil in toaletni papir, primeren tudi za brisanje rok. S švicarskim milom smo se lahko zjutraj in zvečer umile in osušile s švicarskim papirjem. /.../ Mariedl je bila za nas uganka. Enkrat dnevno nam je podala blazinice vate, pomočene v diskreten osvežilni parfem, rekoč: »Namažite se preko čela, nato za ušesi in slednjič si s tem umijte roke«. – »Hvala,« smo odgovorile. Sicer nas je redko nagovorila, njena dejanja so bila važnejša. Vse smo bile poparjene, saj nismo prav vedele,

*kaj nas čaka v Topolšici. Rekli so, da je to termalno kopališče in zdravilišče, počitniška kolonija, v kateri odrasli in otroci bivajo v zračnih lopah. Moja mama je bila že dlje časa tam in ,gospadoktor‘ tudi, sicer nismo vedele nič več, saj že pet tednov nismo dobile nobene pošte iz Avstrije. /.../*¹³⁵*Alicina mama Claire Herdan, roj. Liesenberg, je bila igralka v dunajskem c.-kr. dvornem in mestnem gledališču.*

Med učenkami šole dr. Schwarzwaldove, ki so prišle v Topolšico, je bila Ellie Petertil, ki ji je »gospadoktor« podarila svojo fotografijo s posvetilom: *»Ljubi prijateljici in učenki Ellie za spomin na čudovite topolške dneve.«*¹³⁶ Ellie se spominja: *»Ko je med vojno na Dunaju že manjkalo hrane, je dobila dr. Schwarzwald idejo, da najame celotno kopališče Topolšica. Mnoge njene šolarke, šolarji, prijatelji in znanci so se odpeljali tja. Majhno naselje je sestavljal samo hotel, velika stavba z jedilnično dvorano in mnoge tako imenovane ,zračne ute‘. Te so bile posebnost Topolšice. Stale so na robu pobočja in bile povsem lahkotne, zračne lesene konstrukcije, brez oken in vrat, ki bi se dala zapreti, zastreti se jih je dalo samo z mrežo, podobno paravanu. Tam smo stanovali in zrak je bil čudovit. / Prišel je tudi Loos z Elsie Altmann, ki sem jo tam spoznala. Poučevala nas je ritmično gimnastiko in naštudirala z otroki ples škratov za predstavo Sen kresne noči. Za jesti je bilo tukaj dosti več, kot smo kadarkoli dobili na Dunaju. Loos je vsako jutro ob zajtrku sedel k meni. / Bil je tudi fant z grozno kratkimi hlačami in lesenimi sandali. Lep ni bil, a je v veliki dvorani čudovito igral klavir: Rudi Serkin.«*¹³⁷

Pianist Rudolf Serkin (1903–1991) je bil eden največjih interpretov Beethovna v 20. stoletju,¹³⁸ kot čudežni otrok je že pri 12 letih koncertiral z dunajskimi filharmoniki. Njegova sestra Malči je kolonijo označila kot »čisti paradiž«.

¹³⁵ Herdan-Zuckmayer, Genies, str. 184–190, Grieser, Die guten Geister, str. 127, 128.

¹³⁶ Petertil, Zeitgenossen, 20. Iz arhiva dr. Burkharda Ruckschioja.

¹³⁷ Petertil, Zeitgenossen, 20.

¹³⁸ »Rudolf Serkin.«, 9. 4. 2022.

Alice Herdan-Zuckmayer opisuje Serkinov brezbrži šarm in samozavest: »Spoznala sem ga že v Topolšici. Tam je Rudolf Serkin pri naši izvedbi Sna kresne noči na prostem sedel na velikem lesenem podestu na travniku in na klavirju igral mendelsonsko glasbo. Liesl (Neumann) je bila škrat Puck in jaz sem bila Zettel (Nick Bottom) in vsi skupaj smo se združili v navdušen in zavzet ansambel. Pri glasnem in tihem govorjenju smo se prilagodili Rudiju, da njegovo muziciranje ni bilo oslajeno zaradi naše igre. Edino tedaj sem ga videla v svetli poletni obleki sedeti za klavirjem. Sicer nam je pogosto igral v veliki dvorani – saj je bilo v Topolšici več kot 250 gostov – in smo se navadili, da so njegovo pianistično obleko sestavljale samo kopalkе. /.../ Nekoč so v Topolšici pričakovali pomembne uradnike, od katerih je ‚gospadoktor‘ upala na nekaj uslug glede počitniškega doma. Rudiju je povedala, kaj se bo dogajalo. Rudi je prišel, kot vedno, v svojih kopalkah, zavezal si je še kravato okoli vratu, drugega nič. ‚Gospadoktor‘ se je razjezila, da si mora obleči obleko /.../«¹³⁹

Serkin naj bi v Topolšici poučeval klavir povsem nemuzikalna otroka madžarskega admirala in kasnejšega diktatorja Miklósa Horthyja.¹⁴⁰

Ob šestdesetletnici Adolfa Loosa, 1930, je Rudolf Serkin zapisal: »Ko sem bil star dvanajst let, sem srečal Adolfa Loosa ... V otroškem kampu v Topolšici je bil majhen bazen, ki ga je napajal termalni vrelec. Tam me je Loos učil salto: moral si skočiti, se povsem zavrteti v zraku in pristati z nogami na vodi. Neskončno potrpežljivi Loos je pokazal salto vsaj tridesetkrat. Nikoli se nisem česa naučil bolj natančno. Še danes lahko naredim salto, in ko jo, vedno pomislim z ljubeznijo in hvaležnostjo na mojega učitelja Adolfa Loosa.«¹⁴¹

Adolf Loos (1870–1933) je bil pionir moderne arhitekture, najbolj znan po svojem stališču, da je ornamentalno

¹³⁹ Herdan-Zuckmayer, Genies, str. 207. Lehmann in Faber, Rudolf Serkin, str. 29.

¹⁴⁰ Lehmann in Faber, Rudolf Serkin, str. 172.

¹⁴¹ Lehmann in Faber, Rudolf Serkin, str. 29.

okrasje na stavbah zločin: zavzemal se je za minimalizem – enostavne, očiščene ploskve na stavbah in pohištvo, kar je bilo v velikem kontrastu s tedaj prevladujočo modo secesije in historizma, nagnjeno k dekoriranju in vzorčenju. Za Loosa je bilo »čiščenje« stavb enako nujno kot higiena telesa, s katero je bil obseden. Predaval je na šoli Eugenie Schwarzwald, uredil njeno stanovanje in njene ljudske kuhinje.

Dodatne informacije o Loosu v Topolšici izvemo iz spominov plesalke in igralka Elsie Altmann-Loos, druge žene Adolfa Loosa – bila je 30 let mlajša od njega: *»Po krajšem potovanju z očetom v Švici sva se z Loosom peljala v Topolšico. Tam je bil paradiz na zemlji. Ena velika in štiri ali pet malih hišk na Kranjskem,¹⁴² sredi najglobljega gozda, z dvema majhnima kopalnima hišama, v katerih je brbotal čudodelni topli vrelc. Genia Schwarzwald je tam ustanovila počitniško kolonijo in bila sva – skupaj z mnogimi drugimi prijatelji – njena gosta; tam sva preživela čudovite dneve. Gozd je bil pravi svetovni čudež, z ogromnimi drevesi, debelim mahom in najmanj tridesetimi vrstam užitnih gobic. Nikoli ni deževalo in svoje dneve smo preživljali v gozdu. Vsi drugi ljudje so se kopali čez dan, in ker se je voda ves čas obnavljala, sta bila majhna bazena neprestano prepolna. Z Loosom sva si rezervirala svojo uro, in sicer ob osmih zvečer. Tedaj je bil eden od bazenov samo najin. Zaklenila sva vrata in uživala v toplem vrelcu. Kot vedno, se je zelo kmalu v Loosu zbudil vzgojni duh. Zanj sem bila žena in otrok. Dobro sem plavala in skakala v vodo, nekaj pa mi je manjkalo: pogum za salto mortale v vodo. /.../ Postavil je naslanjač na odskočno desko (višja ko je deska, več časa ima človek, da se zasuče) in mi pokazal salto. Strah me je bilo, a mi to ni pomagalo. Naučil me je skočiti brez strahu. Vsak večer sem skakala eno uro. Po dveh dneh je vzel Loos naslanjač z odskočne deske, par dni kasneje sem skočila neposredno z roba bazena, se zavrtela okoli same sebe in pristala v vodi. Loos je bil blažen. Njegova bodoča žena je bila zmožna narediti salto mortale. Pomirjena sva se lahko odpeljala nazaj na Dunaj.«¹⁴³*

¹⁴² Pravilno: Štajerskem.

¹⁴³ Altmann-Loos, Mein Leben, brez strani.

Da je bilo dogajanje kompleksnejše, priča pismo Elsie Loosu iz Topolšice: naj ne pozabi narediti veliko reklame za svoja predavanja, naj hitro uredi svoje stvari in se vrne.¹⁴⁴ »Danes sem vse popoldne vadila zelo posrečeno reč z Lisel Neumann, jaz plešem možička kopitljačka in ona oponaša otroka. Jutri zvečer bo – med drugim – uprizorjeno. Glasbo sem sestavila sama po Schubertovih motivih.«¹⁴⁵

Vračajočega se Loosa srečamo v pismu, ki ga je slikarka in kiparka Else Oeltjen-Kasimir poslala iz Topolšice možu Janu Oeltjenu 10. 9. 1918:¹⁴⁶ »Najdražji. Že tri dni sem v Topolšici. V Celju sem pri prtljagi naletela na Loosa, ki je prišel z Dunaja. /.../ V Celju sta bili dve uri zabave: šla sva skozi mesto, jedla sladoled, preko mosta skozi mestni park, spet sva stala onkraj na obali – gledala sem pokrajino – privlačno mesto in pokrajina in lepo mi je bilo iti z L(oosom). – mi je blizu kot KOK(oschka?). Kos vožnje z majhnim vlakom med sončnim zahodom, dalje preko rodovitne dežele – Mars – hmelj visi na žičnicah – hribi, tolažilna bližina človeka ob meni daje pravljlično toploto in sliko Faluma v bližini Neaplja. Bela krema so mi oblaki, svetli pred potaplajočim se soncem – Predor zaključi podobo – Pokrajina je dolgočasna – njive in jelke, gozdnati hribi – in tako prideš v Topolšico. Tam čaka prevoz – Karin Michaelis, profesorica s suhimi lasmi (?), in L(oosova) nevesta – Dve fotografiji, ki mi ju je pokazal na vlaku, sta mi že dali ta meni nedoumljivi vtis.

¹⁴⁴ Vergiß ja nicht, lieber Mann, Kleiner, recht viel Reklame für deine Vorträge zu machen. Erledige deine Sachen rasch und komm Bald zu deiner Frau, denn sie ist sehr sehr allein. Ibid., str. 3.

¹⁴⁵ Ich habe Heute den ganzen Nachmittag eine sehr gelungene Sache mit Lisel Neumann einstudiert, ich tanze einen Hampelmann u(nd). sie mimt ein Kind. Morgen Abend wird es unter anderen aufgeführt. Die Musik ist nach Schubert Motiven von mir zusammengesetzt. Wienbibliothek im Rathaus, Handschriftensammlung - Teilnachlass Adolf Loos / ZPH 1442, Archivbox 5, 6. Elsie Altmann (1899–1984), 6.1.66. Eh. Brief, mit Unterschrift, Bad Topolschitz, o.D., str. 2.

¹⁴⁶ SI_ZAP/0559/003/009/003/013/001_00111 Pismo Else Oeltjen-Kasimir možu Janu Oeltjenu, Topolščica, 10. 9. 1918. Po zapisu v moževem dnevniku je odšla Else v Topolšico 7. in se vrnila na Ptuj 19. 9. Oeltjen, Ich bin kein Kriger.

Šolarka gospe dr. Schwarzwald – miren svetlolasi obraz, ki nič ne reče – vmes smo se pripeljali – saj je čisto čedna, vendar mi deluje tako neprijetno navadna. Plesalka bo –«.

Kolonije v Topolšici se spominja Evgenijina prijateljica Karin Michaëlis (1872–1950), danska novinarka in pisateljica. Nekaj let poprej (1914) je izdala zgodbo »Šola veselja« o Evgenijini šolski reformi na Dunaju.¹⁴⁷

»Redko mislim na Genie, ne da bi se spomnila belih volov. Genia, ki sama ni imela otrok, imela pa je veliko materinsko srce /.../, je vedno znova sklicala otroke na ulici, jih peljala v slaščičarno in jim nakupila za neobičajno visoke vsote, karkoli so si poželeli in kolikor so mogli nesti. Ko nihče drug ni mogel dobiti vozovnice za vlak, je bila vendarle še ena za gospo doktor Schwarzwald. Nekega dne se je triumfalno vrnila s poti. Zakupila je celotno gorsko območje pri Topolšici, z več hotelskimi stavbami, vročim izvirom in vsemi možnostmi za športno udejstvovanje. Povabljenih je bilo približno tristo oseb – učitelji, znanstveniki, umetniki in uradniki z družinami. Tisti, ki so imeli denar, so plačali toliko, da so lahko oskrbeli tudi one brez denarja. Nisem se odpeljala s preostalimi, ker sem želela še dokončati knjigo. Ko sem se odločila za vožnjo, sem zbolela. Zdravnik mi je ukazal mirovanje v postelji.

Ampak saj sem že imela vozovnico za Topolšico in prtljaga je bila pravkar odposlana v naprej. Vročina se mi je povzpela tako visoko, da se nisem počutila bolne. Sanjala sem o hribih in rdečih dehtečih ciklamah, ki jih na Danskem ne poznamo.

Naslednje jutro sem se prisilila, da sem vstala. Poklicala sem eno od mladih deklet, ki so živele v Genijini hiši kot prijateljice in gostje in skrbele za hišna opravila. Zdravnik mi je dovolil vožnjo, sem rekla. Ali bi me bila pripravljena spraviti na vlak? Verjela mi je in šli sva na pot. Šele na vlaku sem opazila, kako bolna sem bila. Pot je trajala celo večnost.

V Topolšici me je Genija pričakala na železniški postaji. Bila je porjavela od sonca in zelo zdravega videza. Ko sva

¹⁴⁷ Eddy, Karin Michaëlis, str. 117, 149.

prišli na majhen glavni trg, sta mimo naju nenadoma veličastno zakoračila dva velika, bogato okrašena vola. Vodila sta ju dva otroka in drugi so sledili kot pri kakšni procesiji.

Strmela sem v živali, prepričana, da sem v vročičnih sanjah. Do moje majhne hiške ob jezeru so me morali prenesti. Takoj so me vtaknili v posteljo, ki je nato nekaj dni nisem zapustila.

Genia je bila nenehno na poti, da je zagotovila živež za kolonijo. Pisala je prijateljem in vsemu svetu. Kjer je še bilo moč kaj kupiti, je naročila na lastne stroške. Iz Švice smo dobili čokolado.

Od revnih hribovcev smo kupovali zelenjavo, nikjer pa nismo mogli dobiti mesa. Genia je obiskala večino mesarjev na Dunaju, a se je vedno znova vračala domov brez uspeha.

Ko je spet šla na pot, je našla mesarja, ki je podlegel njenemu šarmu. Pisno ji je obljubil, da bo v Topolšico dvakrat mesečno poslal dobro rejenega vola. Tedne pred mojim prihodom so pričakovali prvega vola. Genia je pisala mesarju, nato mu je telegrafirala – noben vol ni prišel. Napisala mu je domala ljubezensko pismo – vola ni bilo. Nato – prav ko me je čakala na železniški postaji, je prišel – ne en vol, ampak dva. Genia ju je dala zaklati.

Praznovali smo mesne orgije in dva vola sta bila kmalu snedena. Nobenih več ni bilo. Čakali smo teden, dva. Genia je pisala in telegrafirala.

Tedaj smo pripravljali izvedbo Schakespearovega Sna kresne noči. Otroci naj bi delo igrali v naravnem amfiteatru na vznožju hribov.

Ni se še začela prva vaja, ko so se razlegli kriki veselja: »Vol prihaja!« Kako naj bi Shakespeare tekmoval z živimi zrezki? Otroci so takoj nabrali ciklame, da bi okrasili velikana. Vsi smo imeli občutek, da za našega prijatelja, ki bo za nas izgubil življenje, ni nič dovolj dobro.

Sama Genia pa je imela pomisleke. »Dobili naj bi vendar samo enega vola,« je dejala zmedeno. »Telegram pa pravi: ‚voli na poti‘.«

In res, bila sta dva. Enega smo dali zaklati, nato pa smo pregovorili peka, da je drugega hranil za nas.

Čez dva dni je prišel telegrafski sel in spet prinesel telegram. Genia je prebledela: »Mora biti nek nesporazum,« je dejala. »Spet piše ,voli na poti‘!« Nihče ni razbil tišine. »Voli na poti,« je omamljeno ponavljala.

Malo za tem je zazvonil telefon. »Dva vola sta tukaj za vas,« je dejal načelnik postaje. »Prosim, gospadoktor, dajte živali takoj odpeljati!«

Najzgovornejša med nami, dunajski bančni direktor in izvrstni matematik, sta bila izbrana, da obhodita okoličane in jim v nakup ponudita naše dodatne vole. Če bi šlo, naj bi dosegla dobiček, srečni pa bi bili že, če bi se živali odkrižali. Ves dan smo čakali na vrnitev naših poslancev, a ko sta se vrnila, sta bila utrujena kot psa, razburjena in praznih rok. Nihče ni želel kupiti naših dragocenih volov.

Zdaj je moral torej pek hraniti tri vole. Sodeč po računu, so morali vsak dan pojesti toliko, kot so tehtali.

Zvečer je spet prišel poštar. »Bojim se, da prinašam slabe novice,« je nesrečno jecljal in predal Geniji telegram. In spet smo brali: »Voli na poti«.

Genia je v vas poslala Mariedl. Mariedl je bila najlepše dekle naše kolonije in so jo vsi neprestano snubili. Mariedel je v eni uri uredila, kar se bankirju in matematiku ni posrečilo – prodala je vole. Zanju je sicer dobila zelo malo – a ju je prodala.

Osvobojeni smo bili svojih težav in smo se pogostili z zabavo. Plesali smo, peli, se smejali in spet plesali. Nenadoma je prišla Mariedl bleda in trepetajoča k Geniji. »Gospadoktor,« je rekla ... Spet je Genia držala v rokah telegram. »Voli na poti«.

Dolgo smo se pogovarjali, kaj naj bi storili z voli. Poletja je bilo konec. Genia je že zložila prtljago in je želela naslednje jutro otroke odpeljati v šolo. Nato smo zaslišali hrup na vratih. Vstopil je policist.

»Oprostite, gospadoktor, da prihajam tako pozno,« je dejal, »vendar vas moram opozoriti, da jutri ne prihajajte v

mesto. Tu so vojaki, ki vas želijo aretirati.« Genia se je smehljala. »In zakaj, če smem vprašati?«

»Nimam pojma, vendar mora biti nekaj zelo resnega,« je rekel pomembno. »Železniška postaja je obkoljena.«

Prosili smo Genio, naj ne odpotuje. Mora biti nek nespোরазum, smo menili, in morala bi počakati, da se razjasni. A Genia ni želela poslušati. »Otroke moram pripeljati v šolo,« je rekla. »In poleg tega želim spregovoriti še besedico z mojim prijateljem mesarjem.«

Genie seveda v nevarnosti nismo želeli zapustiti. Če bo že morala biti ustreljena, moramo iti z njo poslednjo pot.

Naslednje jutro se je proti mestu vlekel dolg žalosten sprevod. Čez čas je Genia vzkliknila: »Ampak otroci, saj to ni pogreb. Dajmo, zapojmo!« Začela je eno najlepših Šubertovih pesmi. Tako je prišla vsa družčina prepevajoč in v veselem razpoloženju do mestnih vrat. Tam smo že srečali ljudi, ki so jokali in vili roke. Do zob oboroženi vojaki, so pravili, so zasedli mesto.

Šli smo dalje. Genia nam je dala oporo in nihče ni želel zaostati.

Izšlo pa se je povsem drugače. Mesto ni bilo zasedeno. Po železniški postaji je postopal sem in tja en sam samcat vojak. Izgledal je zelo mračno, ampak tudi zelo žalostno. Genia ga je takoj nagovorila: »No, prijatelj moj, kaj pa počnete tukaj?«

»Čakam na to ‚gospodoktor‘. Moram jo aretirati.«

»Aretirati? Zakaj le?«

»Iz tujine je pretihotapila čokolado in druge reči.«

Genia je storila, kar je pač lahko. Odprla je svojo torbico, izvlekla majhno tablico čokolade in jo zbasala mlademu oficirju v usta. »Ne glejte tako žalostno,« je dejala, »vse bom spravila v red. Pridite z mano.«

Sedla sta na klop. Genia mu je pokazala pismo švicarske vlade, ki ji je obljubila toliko čokolade, kolikor je je potrebovala za otroke v poletni koloniji v Topolšici.

Vlak je pripeljal. Genia se je nagnila skozi okno in poljubila mladega moža. Zardel je kot češnja. Otroci so zapeli pesem.

V istem trenutku so se odprla vrata telegrafskega urada in ven je prihitel mlad pobič. »Gospadoktor! Gospadoktor!« je klical. »Prišel je telegram za vas.« Ponovno smo brali: »Voli na poti.« Tudi Maria Lazar je še ostala v Topolšici. Poznala sem jo že dolgo. Bila je Genijina šolarka in je večkrat prišla k njej na obisk. Bila je osupljivo nadarjena za jezike in nenavadno nadarjena pisateljica; njene prve zgodbe, ki jih je napisala z dvanajstimi leti, so že razkrile njen talent. V veliko rečeh je bila že tako odrasla že s štirinajstimi kot jaz s štiridesetimi. Postali sva prijateljici. /.../«¹⁴⁸

Maria Lazar (1895–1948) je postala pisateljica, a je danes povsem pozabljena.¹⁴⁹ Kolonije v Topolšici, kamor ga je brezplačno vzela dr. Schwarzwaldova, se spominja violinist Max Rostal,¹⁵⁰ udeležil naj bi se je tudi guru sodobnega menedžmenta Peter Ferdinand Drucker.¹⁵¹ Topolšica je postala tip, vzor in merilo za nadaljnje otroške kolonije dr. Schwarzwaldove: kolonije »à la Topolšica«.¹⁵² V feljtonu Voli iz Topolšice¹⁵³ opiše Eugenia Schwarzwald brezupno moreče vzdušje na Dunaju leta 1918. Imela je samo eno veselo zaposlitev: pošiljanje otrok na deželo: poleti je organizirala 72 otroških počitniških kolonij za deset tisoč otrok. Tako je za tri mesece najela tudi terme Topolšica, kjer naj bi otroci in odrasli bivali v zračnih utah. Vse je bilo zelo vabljivo, le domačini jim niso hoteli prodati nič hrane, zato jo je morala 250 ljudem pošiljati v vagonih s Dunaja. Urad za meso je obljubil, da bo poletni koloniji dostavil žive hrvaške vole.

20. junija so otroci odpotovali in kmalu je dobila na Dunaj prav himnične opise, kako pravljичno, rajsko lepo je v Topolšici: pogovarjali so se, plesali in glasno prepevali. »Zrak je imel okus kot dragocena pijača, bile so gobe v nepreštevni oblikah, rože pa so dehtele tako močno, da si jo zaduhal že tri

¹⁴⁸ Michaëlis, Der kleine Kobold, str. 255–260.

¹⁴⁹ Neuhold, Maria Lazar, str. 14 ss.

¹⁵⁰ Rostal, Violin, str. 24. Navaja sicer letnico kolonije 1916.

¹⁵¹ Hudales, Bolnišnica, str. 48.

¹⁵² Braun, Dr. Eugenie Schwarzwald, str. 344

¹⁵³ Neue Freie Presse, 25. 12. 1925; Prager Tagblatt, 10. 4. 1928.

minute vnaprej.« Potožili so le, da v pošiljkah hrane ni bilo nič mesa. Naslednje poročilo je opisovalo, kako se je poletno življenje še polepšalo: kopanje v toplih termah, jutranje zračne kopeli na travnikih, dolgi teki po gozdnih poteh. Le kuharica je bila obupana: ni se mogla navaditi, da bi kuhala vegetarijansko. V tretjem tedenskem poročilu so opisali, da veljajo za čudež v okolici: proletarski otroci so se na vseh gradovih naokoli počutili kot doma, prebivalci majhnega kraja v bližini so po popoldnevih pogosto prihajali upajoč, da bodo slišali igrati malega Rudija Serkina, ki je dnevno igral najlepše koncerte Bacha in Mozarta, oblečen le v rusko srajco in kopalko. In čeprav je vsa okolica bogato cvetela, ni bilo moč kupiti ne sadja ne zelenjave, pa tudi meso je še vedno manjkalo.

Konec julija je Evgenija Schwarzwald sama odpotovala v pregled te svoje najjužnejše kolonije. To je bila skupnost z zametki popolnosti, zato ni smelo ostati nič neizpolnjeno, pa čeprav je bila to le želja po goveji juhi. Na urad za meso je zato v torek poslala urgenten telegram in dobila sporočilo, da sta dva vola že na poti. Vsi otroci so ju želeli sprejeti na oddaljeni železniški postaji, kar jim je dovolila kljub pedagoškem pomisleku, da se otroci nikdar ne bi smeli navezati na hrano. Živali sta prispeli, okrašeni s cvetjem in venci, in zdelo se je, da so izginili še zadnji oblaki nad kolonijo.

Odtlej je vsak teden dobila telegram – in dva vola. Že dodatna dva bi bila finančna pogubna za kolonijo; pomagali niso telegrami niti osebno posredovanje »ne posebno elegantnega slovenskega oskrbnika, ki smo ga klicali na kratko Jurk, kajti zares mu je bilo tako ime, na železnici. Ni bil zelo očarljiv poslanec, kajti imel je bulo za ušesom, ali kot so rekli naši otroci, ‚imel jih je za enim ušesom‘ in je bil videti zato precej nepremišljen.« Pomagali niso osebni obiski prijateljev na mesnem uradu na Dunaju ne obisk same Eugenije na postaji – odločila se je, da pošlje vole na Dunaj za svoje ljudske kuhinje. Nedelja, ko naj bi voli odpotovali, je bila prekrasna, vsi so se zbrali na prostoru pred glavno stavbo, zazvonilo je poldne, bil je boleč trenutek – ko je prijezdil mladenič na belcu. »Njegovo vedenje je bilo takšno, da si pogrešal samo beli robček parlamentarcev. /.../ Bil je sin

bližnjega bogatega tovarnarja, ki se je ponudil, da od kolonije odkupi vole, če jih lahko dobi za polovično ceno«. Evgenija je pristala, vzdušje v koloniji se je v trenutku razcvetelo, otroci so vriskali, prepevali in tekali, odrasli so odšli na sprehode; kosilo iz krompirja, korenčka, ovska in malinovca se je zdelo lukulska pojedina – bil je tak dan, kot obstajajo le v knjigah. Popoldne je bila v gledališču na prostem predstava Sen poletne noči. Ljudje so jo prišli gledat tudi od ure daleč, dolge mize niso zmogle gostov, plesali so pod drevesi ... Naslednje jutro se je Evgenija vrnila na Dunaj, vsa kolonija se je od nje poslovila na postaji in zdelo se ji je, kot bi vedela, da je zadnjič v daljni domovini.

S koncem prve svetovne vojne se je končalo poglavje, ko je bila Topolšica mondeno avstrijsko zdravilišče, izolirani mehurček sofisticiranega dunajskega sveta na podeželju.

Po prvi svetovni vojni

Časopisna poročila o Topolšici usahnejo. S sklepom deželne vlade v Ljubljani je bil 15. 3. 1919 zaznamovan nadzor nad zdraviliščem Topolšica.¹⁵⁴ 21. 6. 1919 je bila sklenjena kupna pogodba s švicarskim državljanom Bercetom,¹⁵⁵ s katero je postal lastnik zdravilišča Državni zaklad kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, državno nadzorstvo pa je bilo 27. 6. izbrisano.¹⁵⁶ Za zdravilišče naj bi plačali 400.000 kron¹⁵⁷ oziroma 330.000 Din »in je bila vzeta ta vsota iz izkupička za demobilizacijsko blago«.¹⁵⁸

Topolško zdravilišče (balneološko sezonsko ustanovo) je torej leta 1919 odkupila vlada v Ljubljani: z namenom, da bi tu ustanovila zdravilišče za jetične otroke,¹⁵⁹ kot je bilo sklenjeno

¹⁵⁴ ZK, tudi: Naprej, 28. 3. 1919, str. 3; Slovenec, 28. 3. 1919, str. 4.

¹⁵⁵ Hudales, 90 let, str. 52.

¹⁵⁶ ZK, Topličnik in Ocepek.

¹⁵⁷ Slovenski narod, 14. 11. 1920.

¹⁵⁸ Slovenec, 30. 4. 1922.

¹⁵⁹ Spominski zbornik 1939, str. 503.

na sestanku Pokrajinskega odbora za zaščito dece v Ljubljani.¹⁶⁰ Zaradi široke razširjenosti jetike pa so se odločili za ustanovitev sanatorija za pljučno tuberkulozo (hospitarna ustanova).¹⁶¹ Država naj bi prevzela »stara in skrajno zanemarjena poslopja, v katerih je bilo 20 postelj«, ¹⁶² posebna vrednost pa je bil »lep park z ravnimi, s peskom posutimi potmi, cvetočim grmovjem in lepimi starimi drevesi«. ¹⁶³

Avgusta 1920 naj bi deželna (pokrajinska) vlada v Ljubljani protestirala pri centralni vladi v Beogradu proti temu, da je kopališče Topolščica pri Šoštanju prevzelo ministrstvo za narodno zdravje,¹⁶⁴ »naš« »šefzdravnik« dr. Drobnič, ki ga je imenoval Zdravstveni odsek v Ljubljani, pa je bil s »pučem«, ki naj bi ga med pacienti sprovciral dr. Vasa Savič (aprila 1922 infiltriran v Topolščico kot namišljeni pacient), po balkansko suspendiran in odstavljen (»na osnovi pritožbe nad polovico bolnikov radi nerednosti v zdravilišču«¹⁶⁵), in je moral posle »takoj« predati dr. Saviču (ki je bil za »šefzdravnika« imenovan 1. 8.).¹⁶⁶ V sklopu splošne centralizacije naj bi slovenske zdravnike v Sloveniji »zrinili z vseh vodilnih mest«. ¹⁶⁷

Zdravljenje jetike je bilo dolgotrajno, kar nikakor ni bilo več združljivo z lahkotnim počitnikovanjem v bližini, čeprav na toplice niso pozabili: »Toplice Topolščica ob progi Celje–Spodnji Dravograd (30–32 °C) vsebujejo veliko ogljikove kisline in se priporočajo proti kroničnim boleznim pri dolgotrajni

¹⁶⁰ Slovenec, 11. 6. 1919.

¹⁶¹ »Šoštanj.si.«

¹⁶² Hudales, Bolnišnica, str. 52.

¹⁶³ SI AS 399/II/3/1 Ocena Državnega zdravilišča Topolščica, Golnik, 10. 6. 1925.

¹⁶⁴ Slovenski narod, 24. 8. 1920, str. 2.

¹⁶⁵ Še enkrat slovenske bolnice, Jutro, 14. 9. 1922.

¹⁶⁶ Čudne razmere v Zdravilišču Topolščica, Tabor, 5. 8. 1922. Tako ne gre dalje, Jutro, 3. 8. 1922. Balkanske razmere v zdravilišču Topolščica, Slovenec, 6. 8. 1922.

¹⁶⁷ Kam jadramo? Glasilo K. S. K. jednote, 6. 9. 1922. Delo za ljudstvo, Pravica, 12. 7. 1923.

rekonvalescenci in proti vsakovrstni oslabeledosti«. ¹⁶⁸ Leta 1936 je še bila v arhivu občinskega urada v Topolšici stara prijavna knjiga predvojnega zdravilišča z vpisi gostov z Dunaja, iz Lvova, Prage, Berlina, Trsta, Reke ... ¹⁶⁹ Objektu nasproti bazena so rekli »Berče« ¹⁷⁰ ali Na Berčetovem, po nekdanjem lastniku zdravilišča.

Za tuberkulozo vse do odkritja antibiotika streptomicina 1943 ni bilo enostavnega zdravlila. ¹⁷¹ V času takoj po prvi svetovni vojni veljavna fizikalno-higienično-dietetična doktrina zdravljenja tuberkuloze, povzeta po nemških zdravnikih Hermannu Brehmerju in Petru Dettweilerju, je krepila zdravje po naravni poti: obsegala je terapije s svežim zrakom (bivanje in ležanje na svežem zraku, zračne kopeli s telovadbo), terapije s preobilno prehrano (lahka, z mlekom – redilna in mastilna kura, brez kajenja in pretiravanja z alkoholom), zdravljenje z vodo (mrzlo umivanje telesa ali nog, otiranje, oblivanje, sedeče kopeli, prhe, čistilna topla kopel celega telesa, Kneippovo zdravljenje, bosa hoja) in zdravljenje s soncem (5–60 minut sončenja z obračanjem); kombinirali so jo s tuberkulinom in drugimi zdravili kot dodatki za blaženje težav; obstajala je tudi že kolapsna terapija. ¹⁷² Teoretični temelji sistema zdravljenja – »zrak, hrana, voda, sonce« – so bili praktično enaki kot v predvojnem topolškem sanatoriju, vendar se toplega vrelca dejansko ni uporabljalo: jetičnim niso dovoljevali kopanja. ¹⁷³

Po oceni specialista za jetiko dr. Pečnika je bilo tedaj letno v Sloveniji 20.000 jetičnih, edino ljudsko zdravilišče (*ki ima premalo denarja in premalo prostora, revnih bolnikov pa preveč*) Topolšica pa jih ne more sprejeti niti 1 %. Za 120 postelj v Topolšici naj bi bilo v letih 1921 in 1922 2.000 prosilcev;

¹⁶⁸ Dr. V. T.: Jugoslovanske slatine in toplice. Glas naroda, 2. 7. 1920, str. 4. Slovenec, 5. 6. 1920, str. 5.

¹⁶⁹ Nova šola v Topolšici, Jutro, 1. 10. 1936, str. 3.

¹⁷⁰ Povečano zdravilišče Topolšica, Slovenec, 10. 8. 1936, str. 4.

¹⁷¹ Zupanc Slavec, Tuberkuloza, str. 340.

¹⁷² Hribovšek, Dr. med. Karol Pečnik, str. 194, 196, 197, 198. Pečnik, Jetika, str. 13 ss.

¹⁷³ Topolšica se preprej razvija, Slovenski narod, 1. 8. 1939, str. 3.

bolniki 1. razreda so imeli svoje sobe, bolniki 2. razreda pa so bivali po 2–4 v sobah in lopah.¹⁷⁴ »V današnjem stanju (Topolšica) zaostaja znatno za sličnimi zavodi«, je leta 1921 zapisal dr. Pečnik.¹⁷⁵ Vsako leto naj bi v Sloveniji za jetiko umrlo 10–12.000 ljudi – za celo Celje.¹⁷⁶ V Topolšici naj bi se leta 1919 zdravilo 124 bolnikov, naslednje leto pa 212.¹⁷⁷ Leta 1934, ko so v sklopu prvega jugoslovanskega protituberkuloznega kongresa blagoslovili nov paviljon Mladika (zgrajen na mestu dela nekdanjih zračnih ut), je bila Topolšica eden najvažnejših protituberkuloznih zavodov v kraljevini. V nekaterih tedanjih zapisih je pogled na predvojno zdravilišče povsem popačen, zdravilišče naj bi bilo »zelo majhno in primitivno,«¹⁷⁸ »z 18 posteljami«,¹⁷⁹ »le letoviška vila, preurejena v sanatorij /.../ pravi razvoj Topolšice se je začel po vojni.«¹⁸⁰

Stare stavbe so preimenovali: Sončni dom je postal Zora, Gozdni dom – Berče, vila Irmgard – Breda; zgradili so nove paviljone: Mladiko, Smrečino ... Zračne ute so zaprli in opremili z okni in vrati. Srce nekdanjega sanatorija – stavbo, v kateri so izvajali najrazličnejše terapije in je imela ravno streho za sončenje – je leta 1929 zamenjala »ambulant«¹⁸¹ (kasnejša »kirurgija«), saj so v Topolšici zdravili tudi z operacijami; stavba je bila zdaj višja in s klasično dvokapno streho. Lahkotno zdravilišče se je spremenilo v resno bolnišnico, in – čeprav so sprejemali »le paciente z lahko in začetno tuberkulozo, ki so sposobni za klimatično zdravljenje v sredogorskem podnebj«¹⁸² – so ugotavljali, da »ta kraj – v tem so si vsi zdravniki edini – ni sposoben za take vrste sanatorij, ker je prevlažen; vsa dolinica

¹⁷⁴ Hribovšek, Dr. med. Karol Pečnik, str. 199, 200.

¹⁷⁵ Pečnik, Jetika, str. 3, 16, 39.

¹⁷⁶ Hribovšek, Dr. med. Karol Pečnik, str. 195.

¹⁷⁷ Zupanič Slavec, Tuberkuloza, st. 30.

¹⁷⁸ Nov dom za jetičnike v Topolščici, Slovenec, 18. 5. 1934.

¹⁷⁹ Praznik Šaleške doline, Ponedeljski Slovenec, 14. 5. 1934.

¹⁸⁰ Topolšica se neprestano razvija, Slovenski narod, 1. 8. 1939, str. 3.

¹⁸¹ Jutro, 6. 10. 1929.

¹⁸² Enakopravnost, 27. 5. 1921, str. 2.

je, ker je obdana od hribov in gozdov, zelo močvirnata«. Tožili so nad slabo in skrajno enolično hrano, perila ni bilo dovolj, zato se je preredko menjalo, zmanjkovalo je celo pribora za obedovanje, pacienti so bili raztreseni četrť ure narazen po vilah in utah, luči so brlele kot košček žerjavice ...¹⁸³

Vsebinski rez je bil združen z oblikovnim: zamenjala se je estetika: pred prvo svetovno vojno so v Topolšici gradili v tedaj modnih historičnih slogih in »švicarskem slogu« (slog žagice rezljače) z množico okraskov v lesu; po vojni je nastopil modernizem s čistimi gladkimi linijami in odsotnostjo okrasja.

Predvojni lastnik zdravilišča, dr. Conrad Bertsche, je po slej živel na gradu Angenstein v Švici.¹⁸⁴ Dediščino dr. Conrada Bertsche-Schneckenbergerja so si leta 1923 razdelili otroci Günther Bertsche-Schönherr, Irmgard Bödtker-Bertsche in Hans Bertsche.¹⁸⁵ Dr. Victorja Hechta, ki je kot glavni zdravnik vodil fizikalno dietetsko zdravilišče v Topolšici med letoma 1913 in 1918, že leto kasneje najdemo kot vodilnega zdravnika na Semmeringu,¹⁸⁶ kjer je sodeloval pri adaptaciji ogromnega hotela Deisinger v visokoklimatski sanatorij Palace-Hecht, ki ga je potem tudi dolga leta vodil: ta hotel je bil trendovski, eden najdražjih in najpriljubljenejših. Hecht je vodil tudi semmerinški sanatorij Vecsei; iz dunajskega 8. okraja se je preselil v prvi. Slovel je po svojih metodah naravnega zdravljenja, organiziral je mednarodne kongrese za zdravnike in terapevte na Semmeringu, kjer se je zbirala podobna družba umetnikov, ki je bila leta 1918 v krogu Eugenie Schwarzwald zbrana v Topolšici, mdr. arhitekt Adolf Loos. S prevlado nacizma je bil Hecht ožigosan kot »židovski fakin«: vlomil naj bi v električni števec globoko zadolženega sanatorija, ukradel 139 šilingov in pobegnil; ujeli so ga na Dunaju in mu sodili. V pogromu nacionalsocialističnega režima Avstrije, ko so na dunajski univerzi odpustili preko 2.700

¹⁸³ Slovenski narod, 14. 11. 1920, str. 6.

¹⁸⁴ Jährliche Rundschau des Deutschschweizerischen Sprachvereins, 1921, str. 49: Mitgliederbestand auf Ende 1921, navedba med člani.

¹⁸⁵ Brodbeck, Basler Wald, str. 187.

¹⁸⁶ Wiener medizinische Wochenschrift, 1919, str. 1209.

pretežno židovskih predavateljev, študentov in administracije, so izgnali tudi Hechtovega sina Petra, študenta medicine. O nadaljnji usodi družine dr. Hechta lahko sklepamo iz kamnite nagrobne plošče na židovskem pokopališču v Bradfordu v severni Angliji (!). Tam je pokopan dr. Victor R. Hecht, rojen 18. 3. 1882, umrl 3. 1. 1969, skupaj s sinovoma Hansom in Petrom. Dr. Hechtu je bržčas uspelo pobegniti iz nacistične Avstrije v Anglijo, kamor je iz Nemčije in sosednjih držav zbežala množica židovskih zdravnikov; v Bradfordu je pokopana tudi Hechtova žena Rosa (28. 12. 1882 – 2. 6. 1953).¹⁸⁷

V letih 1920, 1929, 1930 in 1937 se v avstrijskem časopisju v zvezi s Topolšico omenjata feljton Evgenije Schwarzwald Voli iz Topolšice in veseloigra enodejanka Teta iz Topolšice.¹⁸⁸

Zaključek ali kako jih je iz dveh dunajskih doktorjev nastalo najmanj pet

Med tem sprehodom skozi zgodovino toplic v Topolšici sta se mistična dva dunajska doktorja, ki naj bi bila zaslužna za vznik zdravilišča v Topolšici, razmnožila v vsaj pet: dr. Arthur Laab, dr. Gustav pl. Huttern, dr. Konrad Bertsche (doktor prava, ne zdravnik), dr. Otto Kattinger, dr. Victor Hecht, omenja se še dr. Gottfried Hueber. Impulz gradbene dejavnosti v Topolšici je sprožilo 'Varčevalno in kreditno društvo Šaleške doline v Šoštanju' 1891, povzela sta ga zakonca Bruckner iz Gradca leta 1896, oblikovanje terapij in novih objektov je Topolšica povzela po naravnem zdravilišču Arnolda Riklija na Bledu.

Danes se v Topolšici ne moreš več kopati v neprestano menjajoči se vodi nad izvirom, v biserni kopeli naravno izhajajočih mehurčkov, kar je bil desetletja največji adut tega vrelca: stari bazen je zaprt. Mrzli izvir izpod Loma je povsem

¹⁸⁷ Poles, Dr. Viktor Hecht, str. 18, 19. »Victor Hecht,« 22. 7. 2022. »Rosa Hecht,« 22. 7. 2022.

¹⁸⁸ Avtor je ploden pisec odrskih del Josef Hostasch (1864–1943) pod psevdonimom Julius Horst: Die Tante aus Topolschitz. Posse in einem Akt. Razmnoženo eno s pisalnim strojem, mehka vezava, 8 °, 46 listov; aprila 2022 naprodaj na spletu.

obzidan in nedostopen, potok Toplica je kanaliziran. Naravno vodno krajino, toplico, je zamenjala globalizirana, umetna zabavišna krajina z zunanjimi bazeni in tobogani, vodnega parka Zora – ki so zdaj tudi suhi. Nekdanje največje proste površine za sončenje v Avstriji so se skrčile na ograjeno območje zunanjih bazenov. Ohranjena ni več nobena zračna uta. Naravna toplica, z ločjem in algami gosto zaraščen mokrotni svet okoli toplega vrelca, »kjer ni nikoli zapadel sneg«, svet, poln kač in rib, je izginil; tudi toponim Toplica (za osrednji del zdravilišča) je izginil z zemljevidov:¹⁸⁹ tako se imenujeta danes potok in prastari topli izvir v suhoparni koncesijski pogodbi za rabo termalne vode.¹⁹⁰ Staro jedro kopališča – trg ob vrelcu – so nadomestili sodobna cesta ter Bolnišnica in Zdravilišče Topolšica (vsak na svojem bregu). Nihče več se v Sloveniji ne piše Topličnik.¹⁹¹

Dodatek k prvemu delu članka

Ena najzgodnejših omemb kmetije Topličnik je s konca 15. stoletja v urbarju gospostva Šoštanj, v katerem je posestvo gradu Kacenštajn zajeto v ločenem uradu. Zabeleženo je, da Janez Glajs (Hanß Gleiss) služi zdaj enako, kot je pred njim odraščal Toplišak (Topplischackh): 4 kobale pšenice, 4 kobale rži, 4 kobale ovsa, 1 goldinar za jurjevico [da sme pasti in delati sir], 1 goldinar za meso [navadno mali prašiček], dve posušeni svinjski pleči, eno čehuljo lanu, eno kokoš in dvajset jajc.¹⁹²

Errata

Str. 205: Ležen, pravilno: Legen. Za opozorilo se zahvaljujem doc. dr. Vinku Skitku.

¹⁸⁹ Toponim Toplica je še na karti 1:2880, 1962–2004, ezkn ZKV21ch. Na sedanjem temeljnem topografskem načrtu (portal Register kulturne dediščine) tega toponima ni več.

¹⁹⁰ Uredba, 1. člen ss.

¹⁹¹ »Toplisek«, 26. 6. 2022. »Stat.«, 30. 6. 2022.

¹⁹² StLA K 74 B 156. Kljajič, Zgodovina rodbine, str. 49, 50.

Viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije.
 - SI AS 177 Franciscejski kataster za Štajersko, C481, k. o. Topolščica.
 - SI AS 399/II/3/1 Ocena Državnega zdravilišča Topolščica.
- ZAP – Zgodovinski arhiv Ptuj.
 - SI_ZAP/0559/003/009/003/013/001_00111 Pismo Else Oeltjen-Kasimir možu Janu Oeltjenu, Topolščica, 10. 9. 1918.
- ZALj – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto.
 - kopija Libri status animarum za dvorec Poganci, župnija Šmihel Novo mesto.
- Wienbibliothek im Rathaus.
 - Handschriftensammlung - Teilnachlass Adolf Loos / ZPH 1442, Archivbox 5, 6. Elsie Altmann (1899–1984), 6.1.66. Eh. Brief, mit Unterschrift, Bad Topolschitz, o.D.
- Muzej Velenje.
 - Libri status animarum za kmetijo Topličnik, kopije, hrani arhiv župnije sv. Mihaela pri Šoštanju.
- Zasebni arhiv prim. dr. Janeza Polesa, dolgoletnega direktorja Bolnišnice Topolšica.
 - publikacija Bad Topolschitz (francoska, madžarska), Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.
 - letak Mittheilungen aus Bad Topolschitz, Nr. 3: Sanatorium Bad Topolschitz bei Cilli (Südsteiermark). »Fünf Fragen und deren Beantwortung«. 4 strani.
- Zasebni arhiv Viktorja Dreva, domačina in dolgoletnega podžupana Občine Šoštanj.
 - Predlog za začetek postopka o ustanovitvi nove Občine Topolšica, št. 12/2001. Topolšica: Krajevna skupnost, 20. 6. 2001.

- Okrajno sodišče v Velenju, Zemljiška knjiga.
 - Stara zemljiška knjiga, sodni okraj Šoštanj, k. o. Topolšica, Topličnik (ZK vložek 110), Ocepek (ZK vložek 23).
- Okrajno sodišče v Novem mestu, Zemljiška knjiga.
 - Stara zemljiška knjiga, sodni okraj Novo mesto, k. o. Gotna vas, Pogance (ZK vložek 430).

Literatura

- *Adresar, I. splošna naslovna knjiga za Kranjsko.* Ljubljana: Mulley & Kamenšek, 1912.
- Altmann-Loos, Elsie. *Mein Leben mit Adolf Loos.* Wien: Amalthea Signum Verlag, 2013. e-knjiga.
- *Bader Almanach, Mitteilungen der Bäder, Luftkurorte und Heilanstalten in Deutschland, Oesterreich, der Schweiz und den angrenzenden Gebiete.* Berlin: Verlag von Rudolf Mosse, 1907.
- Berg, Ute. *Dorothy von Moltke: Eine Biographie.* Göttingen: Wallsteiner Verlag, 2020.
- Brodbeck, Christoph. *Basler Wald. Basler Jahrbuch,* 1955, str. 179–195.
- *Die Südbahn und ihr Verkehrsgebiet in Oesterreich-Ungarn.* Wien, Brünn, Leipzig: Rudolf M. Rohrer, 1900.
- Diem dr. Karl. *Österreichisches Bäderbuch.* Wien: Urban & Schwarzenberg, 1914.
- Eddy, Beverley Driver. *Karin Michaëlis, Kaleidoskop des Herzens: Eine Biographie.* Wien: Edition Praesens, 2003.
- *Experiments on Living Dogs: Hearings Before the United States Senate,* 4497, Washington 1930.
- Fuchs, Dionys. *Praktische Hygiene und Bekämpfung der Infektionskrankheiten im Felde.* Wien & Lpz: Braumüller, 1918.
- Grieser, Dietmar. *Die guten Geister. Sie dienten den Großen dieser Welt. Köchin, Butler, Sekretär.* Wien: Amalthea Signum Verlag, 2008.

- Growka Květoslav. *ZAPOMENUTÝ OSUD ŠÉFLÉKAŘE PRIESSNITZOVA SANATORIA*. Lázenské prameny, 3/2018, str. 2.
- Guttmann, Walter. *Lexikon der gesamten Therapie des praktischen Arztes mit Einschluss der theapeutischen Technik. Band 2 (M–Z)*. Berlin, Wien: Urban & Schwarzenberg, 1916.
- Herdan-Zuckmayer, Alice. *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1979.
- Hribovšek, Avgust. »Dr. med. Karol Pečnik, neznani slovenski zdravnik za tuberkulozo.« V: *Celjski zbornik* 1987, str. 191–202.
- Hudales, Jože. *Bolnišnica Topolšica – 90 let*. Topolšica: Bolnišnica Topolšica, 2009.
- *Illustrierter Wegweiser durch die österreichischen Kurorte, Sommerfrischen und Winterstationen, Steiermark*. Wien: Verlag der Elbemühl, 1909.
- *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1907/08*. Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt, 1908.
- *Klinisches Rezept-Taschenbuch für praktische Ärzte, Sammlung der an den Kliniken gebräuchl. u. bewährt. Heilformeln*. Berlin, Wien: Urban & Schwarzenberg, 1921.
- Kljajič, Urška. *Zgodovina rodbine Kacenštajnskih v Šaleški dolini*. Diplomsko delo. Maribor, Univerza, 2011.
- Kodek, Günter K. *Unsere Bausteine sind die Menschen: die Mitglieder der Wiener Freimaurlogen (1869–1938)*. Wien: Löcker, 2009.
- Koenigsberger, Leo. *Rede zum Geburtsfeste des höchstseligen Grossherzogs Karl Friedrich und zur akademischen Preisvertheilung*. Heidelberg, 1859.
- Lehmann, Stephen in Faber, Marion. *Rudolf Serkin – A Life*. Oxford University Press, 2003.

- Michaëlis, Karin. *Der kleine Kobold, Lebenserinnerungen*. Freiburg: Kore, 1998.
- *Mitteilungen der Gesellschaft für Innere Medizin und Kinderheilkunde in Wien*. Wien: Verlag der k. und k. Hofbuchhandlung M. Perles, 1911.
- Neuhold, Marion. *Maria Lazar (1895-1948)*. Diplomsko delo, Universität Wien, 2012.
- Nosan, Anton. »Termalni in mineralni vrelci v Sloveniji.« V: *Geologija*, Ljubljana 1973, str. 5–81.
- Oeltjen, Jan. »Ich bin kein Krieger und will keiner werden.« V: *Veröffentlichungen des Künstlerhauses Jan Oeltjen*, Band 35, Jaderberg 2005.
- Pangrčič, Simona. *Slovenska termalna zdravilišča, kulturnozgodovinski razgledi*. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Maribor 2013.
- Pečnik, dr. Karol. *Jetika in njeno zdravljenje strogo po današnjem stanju zdravniške vede*. Celje: Knjigarna Goričar & Leskovšek, 1921.
- Petertil, Ellie. *Zeitgenossen erinnern sich. Aufbruch zur Jahrhundertwende. Der Künstlerkreis um Adolf Loos. Parnass, die Oesterreichische Kunst- und Kulturschrift*, Sonderheft 2, 1985.
- Poles, Rok. »Drobci iz zgodovine term v Topolšici: O dveh dunajskih zdravnikov (ki jih je bilo pravzaprav vsaj pet).« V: *List* 22, 2016, str. 14–17.
- Poles, Rok. »Drobci iz zgodovine term v Topolšici: O počitniški koloniji v Topolšici leta 1918 ali kako je pionir moderne arhitekture Adolf Loos v Topolšici skakal na glavo.« V: *List* 2, 2017, str. 16, 17.
- Poles, Rok. »Dr. Viktor Hecht – iz Topolšice na Semmering.« V: *List* 4, 2017, str. 18–19.
- Poles, Rok. »Sonet o Topolšici iz leta 1908.« V: *List* 5, 2023, str. 7.
- Poles, Rok. »Postal sem drug človek : kako se je Milanu Begoviću spremenilo življenje v Topolšici leta 1908.« V: *List* 5, 2023, str. 6–7.

- Poles, Rok in Špela. *Villa Bianca, zgodba o ponovnem rojstvu vile*. Velenje: Berivka, 2011.
- Pommer, Annette. *(Wiener) Kinder aufs Land! – Die Kinderverschickung im Ersten Weltkrieg, diplomsko delo*. Salzburg: Universität Salzburg, 2019.
- *Poročilo Bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni, 1947–1957*. Topolšica: Uprava Bolnice za tuberkulozo in pljučne bolezni Topolšica.
- Possek, Rigobert. *Therapeutische Technik und Pflege bei Augenerkrankungen*. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1911.
- Rostal, Max. *Violin, Schlüssel, Erlebnisse: Erinnerungen*. Berlin: Ries & Erler, 2007.
- Scheu, Friedrich. *Ein Band der Freundschaft: Schwarzwald-Kreis und Entstehung der Vereinigung Sozialistischer Mittelschüler*. Böhlau, 1985.
- Scheu, Friedrich. *Der Weg ins Ungewisse*. Wien: Verlag Fritz Molden, 1972.
- Schmall. »Ein Vergessener ist heimgegangen!« V: *(Neuigkeits) Welt Blatt*, 14. 1. 1937, str. 19, 20.
- Schwarzwald, dr. Eugenie. »Eine Improvisation und ihre Folgen.« V: *Neue Freie Presse*, 30. 3. 1924, str. 11.
- Schwarzwald, dr. Eugenie. »Die Ochsen von Topollschitz.« V: *Neue Freie Presse*, 25. 12. 1925, str. 18.
- Seher, Anton. *Zgodovina premogovnika Velenje*. Velenje: Premogovnik, 1995.
- Sore, Anton. *Velenjska kotlina včeraj in danes*. Celje: Občinski ljudski odbor Šoštanj, 1963.
- *Spominski zbornik Slovenije ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana 1939.
- Stacher, Susanne. *Sublime Visionen, Architektur in den Alpen*. Basel: Birkhäuser, 2018.
- Špegel, Pina. *Zgodovina zdravilišča in bolnišnice Topolšica, plakatna razstava*. Šoštanj: Muzej Velenje, 2022.
- Tuma, dr. Josef. »Die Radioaktivität der Heilquellen und die Technik ihrer Verwertung.« V: *Österreichisches Bä-*

derbuch, Belin, Wien: Urban & Schwarzenberg, 1914, str. 91–105.

- *Uredba o koncesiji za rabo termalne vode iz izvira Toplica za dejavnost kopališč in naravnih zdravilišč – Terme Topolšica* (Uradni list RS, št. 87/15, 39/19 in 44/22 – ZVO-2).
- Vidmar-Čeru, David »Živelo najmlajše mesto štajerskega zaledja!« V: *Kronika* 3/2021, str. 739–756.
- Vošnjak, Josip. *Spomini (prvič izšlo 1905)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Vošnjak, Josip. »Moj rojstni kraj.« V: *Slovan: mesečnik za književnost, umetnost in prosveto*, 2/1904, str. 43–45.
- Wilhelm, dr. »Vegetarier von einst und jetzt, Feuilleton.« V: (*Neuigkeits*) *Welt Blatt*, 1. 11. 1921, str. 3.
- Zavodnik, Vojko. *Po sledih Arnolda Riklija*. Bled: Zavod za kulturo, samozaložba, 2018.
- Zupanič Slavec, Zvonka. *Tuberkuloza, kuga 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009.

Časopisi

- *Allgemeine Zeitung, Alpenländische Rundschau, Amerikanski Slovenec, Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, Bader Almanach 1907, Bade- und Reise-Journal, Beihefte zur Medizinischen Klinik 4, Berliner klinische Wochenschrift, Cur- und Fremden-Liste des Curortes Baden bei Wien, Czernowitzer Allgemeine Zeitung, Der Morgen. Wiener Montagblatt, Deutsches Volksblatt, Deutsche Wacht, Die Presse, Die Muskete, Die Therapeutischen leistungen des jahres, Ein Jahrbuch für praktische Ärzte, Dolenjski list, Dolenjske novice, Domovina, Enakopravnost, Evangelische Kirchen-Zeitung für Österreich, Fremden-Blatt, Glasilo K. S. K. jednote, Glas naroda, Gottscheer Bote, Grazer*

Tagblatt, Ill. österr. Alpenzeitung, Illustriertes Wiener Extrablatt, Ischler Bade-Liste, Jährliche Rundschau des Deutschschweizerischen Sprachvereins, Jutro, Kur- und Fremden-Liste des Kurortes Gries, Laibacher Zeitung, Leitfaden der physikalisch-therapeutischen nachbehandlung Kriegsverwundeter für Ärzte, Studierende und Ärztliches Hilfspersonal Marburger Zeitung, Medicinische Blätter, Medizinische Klinik. Wochenschrift für praktische Ärzte, Meraner Zeitung, Naprej, Narodni list, Neue Freie Presse, Neues Wiener Abendblatt (Abend-Ausgabe des Neuen Wiener Tagblatt), Neues Wiener Tagblatt (Tages-Ausgabe), Österreichische Land-Zeitung, Pester Lloyd, Pettauener Zeitung, Ponedeljski slovenec, Prager Tagblatt, Pravica, Reichspost, Slovenec, Slovenski narod, St. Pöltner Bote, Südsteirische Post, Tabor, Therapeutische Monatshefte, Wiener Bilder, Wiener Medizinische Wochenschrift, Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, Zeitschrift für physikalische und diätetische Therapie.

Spletni viri

- »Rudolf Serkin.« tinyurl.com/3wmsvz4r. Dostop: 9. 4. 2022.
- »Sedantag.« tinyurl.com/k68ph9k9. Dostop: 10. 4. 2022.
- »Erika Morini.« tinyurl.com/bdd7th9y. Dostop: 27. 4. 2022.
- »Pogance.« tinyurl.com/u8edzvfy. Dostop: 10. 4. 2022.
- »Šoštanj.si.« tinyurl.com/bdexsk2a. Dostop: 30. 6. 2022.
- »VisitSaleska.« tinyurl.com/3e9zmcjj. Dostop: 16. 6. 2022.
- »Toplisek.« tinyurl.com/y9yu8jwp. Dostop: 26. 6. 2022.
- »Stat.« stat.si. Dostop: 30. 6. 2022.
- »Victor Hecht.« tinyurl.com/bdd2snje. Dostop: 22. 7. 2022.
- »Rosa Hecht.« tinyurl.com/bdcnhxmp. Dostop: 22. 7. 2022.
- »Oscar Wilhelm.« tinyurl.com/tck9nzaz. Dostop: 23. 7. 2022.

POVZETEK

OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)

Kronološko nanizani zapisi geologov, zgodovinarjev in obiskovalcev, časopisni članki, prospekti in oglasi zdravilišča, podatki starih katastrov, matičnih in zemljiških knjig prinašajo nova spoznanja o dogajanju okoli toplega vreca – Toplice v Topolšici: odkrita je (domnevno) rimska faza kopališča, dopolnjeni podatki o prvih dokumentiranih obiskih škofa in notranjeavstrijskega deželnega namestnika Tomaža Hrena, zbrani podatki o kmečki rodbini Topličnik - Stopar, ki je vrelec posedovala stoletja. Ključna za razvoj kopališča je bila izgradnja železniške proge Celje – Velenje – Dravograd, ki je Topolšico povezala s svetom: Topličnikovo kmetijo je odkupilo novoustanovljeno Varčevalno društvo v Šoštanju (za katerim je stal nemško usmerjeni kapital usnjarske dinastije Woschnagg) in jo pričelo spreminjati v letovišče. Za naslednjo lastnico, Sofie Bruckner iz Gradca, je dr. Arthur Laab tu razvil naravno zdravilišče za zdravljenje z vodo, zrakom in svetlobo po zgledu zdravilišča Arnolda Riklija na Bledu: poimenovati so ga želeli Arnoldsbad. Naslednji lastnik, dr. Gustav pl. Huttern z Dunaja, je uredil fizikalno-prehransko terapevtsko ustanovo, termalno kopališče za naravno vodno zdravljenje. Posestvo je nato odkupil pravnik dr. Conrad Bertsche, sin švicarskega industrialca in veleposestnik z dvorca Poganci pri Novem mestu, vodilni zdravnik je postal dr. Victor Hecht. Nivo zdravilišča je bil prilagojen dunajski klienteli – vrhunski. Med prvo svetovno vojno je pedagoginja dr. Evgenija Schwarzwald tu organizirala počitniško kolonijo za več kot 250 dunajskih otrok ter svoje znance in prijatelje. Po vojni so v Topolšici ustanovili sanatorij za pljučno tuberkulozo, kar ni bilo več združljivo z mondenim dopustnikovanjem, hkrati pa je kopališče izgubilo elitno avstrijsko klientelo.